

Položaj počinitelja i žrtve spolnog delikta u društvu i pravnom sustavu

Barešić, Paula

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:509910>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

**REPUBLIKA HRVATSKA
SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET**

Student:

Paula Barešić

Naslov diplomskog rada:

**POLOŽAJ POČINITELJA I ŽRTVE SPOLNOG
DELIKTA U DRUŠTVU I PRAVNOM SUSTAVU**

Kolegij:

KAZNENO PRAVO

Mentor:

Prof.dr.sc. Leo Cvitanović

Zagreb, lipanj 2022.

IZJAVA O IZVORNOSTI

Ja, Paula Barešić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Barešić Paula

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. KAZNENA DJELA PROTIV SPOLNE SLOBODE	2
2.1 Silovanje	2
2.2 Teška kaznena djela protiv spolne slobode.....	5
2.3 Bludne radnje	6
2.4 Spolno uznemiravanje	7
2.5 Prostitucija.....	8
2.6 Spolni odnošaj bez pristanka – ukinuto kazneno djelo	10
3. KRIMINOLOGIJA SPOLNIH DELIKATA.....	11
3.1 Spol i dob	12
3.2 Socijalna obilježja počinitelja	13
3.3 Odnos počinitelja i žrtve prije počinjenja kaznenog djela	14
3.4 Način počinjenja kaznenog djela	14
4. POČINITELJ SPOLNOG DELIKTA.....	15
4.1 Počinitelj i društvena zajednica	16
4.2 Recidivizam ili kriminalni povrat.....	16
4.3 Penalizacija i resocijalizacija počinitelja spolnih delikata.....	17
4.4 Tretmani u hrvatskom zatvorskom i probacijskom sustavu.....	20
4.5 Primjeri inozemnih tretmana rehabilitacije počinitelja spolnih delikata	22
4.6 Prava počinitelja spolnih delikata u Zakonu o kaznenom postupku	23
5. ŽRTVA SPOLNOG DELIKTA	25
5.1 Problematika tamnih brojki spolnih delikata	25
5.2 Posljedice spolnih delikata	27
5.3 Žrtva i društvena zajednica.....	28
5.4 Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela	30
5.5 Zaštita i prava žrtve u hrvatskom pravnom sustavu	31
6. ZAKLJUČAK.....	35
LITERATURA.....	36

1. UVOD

Kaznena djela protiv spolne slobode odnosno spolni delikti, delikti su nasilja kojima se ugrožavaju i krše temeljna ljudska prava i vrijeđa dostojanstvo žrtve, intrigiraju javnost i česta su tema burnih rasprava na svakodnevnoj razini. Takvo nasilno zadiranje u najintimniju sferu svakog pojedinca izaziva snažne reakcije društva koje često „poziva na linč“ počinitelja zahtjevajući najstrožu moguću kaznu te istovremeno maksimalnu zaštitu za žrtvu. No, žrtva nije uvijek ta koja će uživati povjerenje i zaštitu zajednice, svjedoci smo i brojnih situacija kada se društvena zajednica okrene protiv nje što će za žrtvu značiti novu traumu pa će ona tada kriviti sebe za proživljeno i biti će joj uvelike otežan put do oporavka, a posebno dugačak proces od prijave do okončanja sudskog postupka.

U narednom tekstu, nastojala sam prikazati kako se društvena zajednica i pravni sustav odnose prema pojedincu nakon što se on/ona nađe u ulozi počinitelja, a kako kada se nađe u ulozi žrtve uz prethodni osvrt na pojedina kaznena djela protiv spolne slobode te tko su zapravo počinitelji ovih delikata. Nadalje koja prava sustav jamči počinitelju, a koja žrtvi, važnost rehabilitacije počinitelja kako bi smanjili mogućnost kriminalnog povrata i omogućili mu povratak u zajednicu kao punopravnom članu iste te kako su problemu resocijalizacije počinitelja pristupile strane države. Jako je važna i zaštita i potpora koja se pruža žrtvi od samog trenutka kad je priznala što joj se dogodilo, od prijave do okončanja sudskog postupka, ali i nakon toga, dok se ona ne nauči živjeti s proživljenim. Što uzrokuje velike tamne brojke spolnih delikata, koje su posljedice istih te važnost suradnje civilnog dijela zajednice sa državnim tijelima i institucijama kao bi se učinjena šteta, ako ju ne bude moguće u potpunosti popraviti, barem svela na minimum.

2. KAZNENA DJELA PROTIV SPOLNE SLOBODE

Hrvatski zakonodavac definirao je pojedina kaznena djela protiv spolne slobode u Kaznenom zakonu¹, Glavi šesnaest XVI., a redom su to silovanje, teška kaznena djela protiv spolne slobode, bludne radnje, spolno uznemiravanje i prostitucija. Objekt zaštite ovih kaznenih djela je, kao što sam naziv Glave XVI. kaže, spolna sloboda što podrazumijeva pravo svake pojedine osobe pri izboru hoće li i s kim stupiti u spolne odnose. Zaštita spolne slobode odnosi se na zaštitu spolnog integriteta i spolnog samoodređenja.²

2.1 Silovanje

Članak 153., stavak 1. Kaznenog zakona propisuje da je kazneno djelo silovanja počinio onaj tko s drugom osobom bez njezina pristanka izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ili navede drugu osobu da bez svog pristanka s trećom osobom izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju ili da bez svog pristanka nad samom sobom izvrši sa spolnim odnošajem izjednačenu spolnu radnju. Propisana kazna je kazna zatvora od jedne do pet godina. Navedeni zakonski opis ovog kaznenog djela prethodno je odgovarao kaznenom djelu spolni odnošaja bez pristanka o čemu će biti riječ nešto kasnije.

Što je spolni odnošaj, a što s njim izjednačena spolna radnja? Spolni odnošaj je uvlačenje muškog spolnog organa u ženski (*immissio penis in vaginam*), odnosno sjedinjenje spolnih organa osoba različitog spola dok su spolne radnje izjednačene sa spolnim odnošajem sve radnje koje su po svom učinku i popratnim pojavama usporedive sa spolnim odnošajem (prodiranje dijelovima tijela ili predmetima u tjelesne otvore žrtve).³

Kako bi bilo riječ o kaznenom djelu silovanja nužno je da žrtva nije pristala na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, pravno irelevantan je i naknadni pristanak jer je kazneno djelo tada već počinjeno. U članku 153. stavku 5. navodi se da pristanka nema osobito ako je počinitelj ovo kazneno djelo počinio uz uporabu prijetnje, prijevare, zlouporabom položaja prema osobi koja se prema njemu nalazi u odnosu zavisnosti, iskorištavanjem stanja osobe zbog kojeg ona nije bila sposobna izraziti svoje odbijanje ili nad osobom kojoj je protupravno oduzeta sloboda. Neće se smatrati da je postojao pristanak ukoliko je žrtva neposredno prije

¹ Kazneni zakon, Narodne novine, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21

² Cvitanović, Leo; Derenčinović, Davor; Turković, Ksenija; Munivrana Vajda, Maja; Dragičević Prtenjača, Marta; Maršavelski, Aleksandar; Roksančić Vidlička, Sunčana, Kazneno pravo: posebni dio, Zagreb, 2018., str. 206. (u daljnjem tekstu: Cvitanović et al., Kazneno pravo-posebni dio)

³ Ibid., str. 208.

samog čina dobrovoljno razmjenjivala poljupce ili dodire sa počiniteljem, ali je izjavila da ne želi stupiti u spolni odnos s njim. Žrtva svoje protivljenje može izjaviti riječima ili konkludentno te nije potrebno da je ujedno pružala i fizički otpor što možemo vidjeti iz sljedeće odluke Vrhovnog suda: „ ... zaštitni objekt kaznenog djela silovanja je zaštita slobode u području seksualnog odlučivanja. Za ostvarenje obilježja tog kaznenog djela dovoljno je da silovana osoba jasno, riječima ili konkludentno, iskaže svoje protivljenje seksualnom odnosu i da je počinitelj tog protivljenja svjestan. ... Pogrešno smatra prvostupanjski sud da se žrtva silovanja treba braniti „na sve moguće načine“ jer bi u toj situaciji kazneno djelo silovanja bilo moguće počinuti samo silom, a ne i prijetnjom s kojom se utječe na slobodu u području seksualnog odlučivanja. Osim toga, niti iz zakonskog teksta članka 188. stavka 1. KZ-a ne proizlazi da je za ostvarenje obilježja tog kaznenog djela nužno da žrtva pruža tjelesni otpor.“⁴

Članak 153., stavak 3. propisuje blažu kaznu zatvora (do tri godine) ako je počinitelj bio u otklonjivoj zabludi glede postojanja pristanka, čime se uvodi kažnjavanje za nehaj, ovog inače namjernog delikta. Ovom odredbom teret dokazivanja prebacuje se na okrivljenika no to ne znači ujedno i povredu presumpcije nevinosti već je riječ o podjeli tereta dokazivanja. Tako bi primjerice na tužitelju bilo da dokaže spolni odnošaj te okolnost koja je do njega dovela kao što je recimo prijetnja, dok bi okrivljenik dokazivao da je postojao pristanak.

Kvalifikatorna okolnost ovog kaznenog djela je kada se ono počini uporabom sile ili prijetnje da će se izravno napasti na život ili tijelo silovane ili druge osobe što je i zapriječeno strožom kaznom, propisanom u članku 153. stavku 2., a iznosi tri do deset godina kazne zatvora. Ako je počinitelj bio u otklonjivoj zabludi glede postojanja pristanka, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do pet godina. Sila može biti apsolutna odnosno neodoljiva (vis absoluta) ili kompulzivna odnosno odoljiva (vis compulsiva). O apsolutnoj sili govorimo kada je jedna osoba prema drugoj primijenila takvu fizičku silu kojoj se ova nije mogla oduprijeti, ali i davanje žrtvi različitih sredstava koja su djelovala omamljujuće ili ju pak dovela u nesvjesno stanje. Kompulzivna sila može biti fizička ili psihička te iako je postojala mogućnost da se osoba odupre, takvom silom djelovalo se na slamanje otpora žrtve koja je potom odustala i prepustila se volji počinitelja. U slučaju jedne i druge sile počinitelji se njima koriste upravo kako bi u potpunosti slomili ili barem smanjili otpor žrtve radi ostvarenja svog krajnjeg cilja – spolnog odnošaja ili s njim izjednačene spolne radnje. U skladu s navedenim, primjeri korištenja sile u praksi su idući: „silu predstavlja već šamar, odgurivanje ruku kojima se žrtva brani ili čvrsto primanje žrtve za ruku u predjelu zglobova kako ova ne bi mogla pružati otpor, trganje odjeće, zaključavanje žrtve u sobu ili blokiranje vrata, odvođenje žrtve na udaljeno i osamljeno mjesto.“⁵

⁴ Vrhovni sud Republike Hrvatske, I KŽ-288/09-3 od 27. srpnja 2010. (citirano prema: Pavlović, Šime, Kazneni zakon, zakonski tekst- komentari -sudska praksa-pravna teorija, Rijeka, 2015., str. 754.)

⁵ Cvitanović et al., Kazneno pravo: posebni dio, str. 216.

Prijetnja je radnja kojom počinitelj nagovještava žrtvi neposredan napad na njezin život ili tijelo ili život ili tijelo druge osobe. Kao i kod sile, prijetnja je sredstvo koje počinitelj koristi za ostvarenje svog cilja, spolnog odnošaja ili s njim izjednačene spolne radnje. Napad mora biti neposredan, dakle ili odmah uz izrečenu prijetnju ili napad koji će se dogoditi u bliskoj budućnosti i to takav koji će kod žrtve izazvati strah i slomiti njezin otpor.

„Kada je optuženik dječjim pištoljem, za koji je maloljetna oštećenica, s obzirom na njegov izgled, mislila da je pravi, zaprijetio da će joj pucati u glavu, zbog čega se ona uplašila i nije pružala otpor, skinuo joj je hlače i donje rublje te obavio s njom spolni odnošaj, počinio je kazneno djelo silovanja...“⁶

Kazneno djelo silovanja dovršeno je početkom prodiranja muškog spolnog organa u ženski, dakle nije potrebno potpuno uvlačenje spolnog organa niti da je dovršen spolni odnošaj ili s njim izjednačena spolna radnja. Nije dovoljan samo doticaj spolnih organa, ali bi se u tom slučaju, ovisno o ostalim okolnostima, moglo raditi o kaznenom djelu bludnje radnje. Prema Kaznenom zakonu, članku 34. stavku 1., počinitelj će se kazniti za pokušaj kada je djelujući s namjerom da počinii kazneno djelo poduzeo radnju koja prostorno i vremenski neposredno prethodi ostvarenju bića kaznenog djela. Za pokušaj će tako biti kažnjen *„počinitelj koji je s ciljem spolnog odnosa izudarao oštećenicu, natjerao je u kuću, prisilio je da skine odjeću i legao na nju, ali zbog izostanka erekcije nije mogao ni započeti spolni odnošaj.“*⁷

Počinitelj je dobrovoljno odustao od silovanja samo onda ako je vlastitom odlukom prekinuo započetu radnju, a bio je svjestan da ju prema svim okolnostima može dovršiti, na primjer kada se sažalio nad žrtvom koja je plakala i molila ga da ju ne dira. Ako su na počiniteljevu odluku o odustanku utjecali čimbenici koji su izvan njegove volje, kao što je slučaj u gore navedenom primjeru, nema mjesta „dobrovoljnosti“ već će postojati pokušaj kaznenog djela silovanja. Nije riječ o dobrovoljnom odustanku ni u idućem primjer: *„... oštećenica je pružala optuženiku snažan otpor tako što se otimala, odguravala ga rukama i nogama, glasno vrištala dozivajući upomoć, a to je po ocjeni suda bio glavni razlog odnosno prevladavajući razlog optuženikova odustanka od dovršenja djela. Zbog toga odluka optuženika da ne dovrši započetu radnju silovanja nije bila rezultat njegovog slobodnog opredjeljenja kao odraz subjektivne volje, nego su na tu odluku utjecali vanjski čimbenici. To je ovdje prvenstveno snažan i nedvosmislen otpor oštećenice, koji je za optuženika u toj mjeri predstavljao iznenađenje i neočekivanu smetnju da je zaključio da djelo ne može dovršiti.“*⁸

⁶ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Kž-206/01 od 19. travnja 2001. (citirano prema: Garačić, Ana, Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio, Zagreb, 2009., str. 278.)

⁷ Vrhovni sud Republike Hrvatske, I Kž-206/95, Izbor odluka 2/1999,133 (citirano prema: Cvitanović et al., Kazneno pravo-posebni dio, str. 218.)

⁸ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Kž-308/94 od 15. veljače 1995. (citirano prema: Garačić, Ana, Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio, Zagreb, 2009., str. 276.)

2.2 Teška kaznena djela protiv spolne slobode

Teška kaznena djela protiv spolne slobode su kvalificirani oblici temeljnog kaznenog djela silovanja. U čl. 154. navode se kvalifikatorne okolnosti za koje su propisane teže kazne zatvora počiniteljima koji kazneno djelo silovanja počine: 1.) prema bliskoj osobi, 2.) prema žrtvi posebno ranjivoj zbog njezine dobi, bolesti, ovisnosti, trudnoće, invaliditeta, teške tjelesne ili duševne smetnje, 3.) na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način, 4.) iz mržnje, 5.) zajedno s jednim ili više počinitelja, pri čemu je prema istoj osobi izvršeno više spolnih odnošaja ili s njim izjednačenih spolnih radnji, 6.) uz uporabu oružja ili opasnog oruđa, 7.) na način da je silovana osoba teško tjelesno ozlijeđena ili je ostala trudna, 8.) ako je prouzročena smrt silovane osobe. Zakonom je propisana kazna zatvora od tri do deset godina, a ukoliko je nastupila smrt silovane osobe ona će iznositi najmanje pet godina. Počinitelj koji je počinio neko od gore navedenih kvalificiranih djela uz uporabu sile ili prijetnje da će izravno napasti na život ili tijelo silovane ili druge osobe, kaznit će se kaznom zatvora od pet do petnaest godina. U slučaju stjecaja navedenih kvalifikatornih okolnosti postojat će jedno kazneno djelo, ali će se stjecaj uzeti kao otegotna okolnost pri izricanju kazne počinitelju.

S obzirom da je kazneno djelo silovanja namjerni delikt, može se postaviti pitanje postojanja počiniteljeve zablude u vezi dobi žrtve. Propisivanjem kaznenog djela spolna zlouporaba djeteta mlađeg od petnaest godina u čl. 158 kažnjava se svaki spolni odnošaj ili s njim izjednačena spolna radnja (osim ako između počinitelja i žrtve razlika u dobi nije veća od 3 godine) s osobom mlađom od 15 godina iz čega proizlazi da samo maloljetna osoba s navršениh 15 godina može dati valjani pristanak. Nadalje, zakonodavac je u čl. 159. propisao kazneno djelo spolne zlouporabe djeteta starijeg od petnaest godina pa će u slučaju kada je žrtva navršila 15 godina, biti potrebno ocjeniti da li su ispunjena obilježja ovog kaznenog djela ili silovanja u kvalificiranom obliku.

„Opravdan je zaključak prvostupanjskog suda da je optuženik obavio nasilni spolni odnošaj s oštećenicom znajući da nema 18 godina. Oštećenica tempore criminis ima tek 15 godina i 5 mjeseci, optuženik i obitelj oštećenice su bliski susjedi, štoviše, kako sud prvog stupnja upozorava na iskaz svjedokinje R.T., dijeli ih jedan zid kuće, a optuženik navodi da se o oštećenici raspitivao. Svjestan maloljetne dobi oštećenice, nasilnim spolnim odnošajem, kojim je oštećenici nanio tešku tjelesnu ozljedu, optuženik je ostvario sva bitna obilježja kaznenog djela silovanja u kvalificiranom obliku...“⁹

⁹ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Kž-32/08 od 13. ožujka 2008. (citirano prema: Garačić, Ana, Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio, Zagreb, 2009., str. 294.)

Silovanje je već po svojoj prirodi iznimno nasilan čin koji ponižava žrtvu, vrijeđa joj dostojanstvo, nanosi fizičku, ali i psihičku boli grubo zadirući u njezinu intimu, stoga je potrebno shvatiti gdje je razlika između temeljnog kaznenog djela silovanja i kvalificiranog počinjenog na osobito okrutan ili osobito ponižavajući način.

Osobito okrutan ili osobito ponižavajući način počinjenja ima svoju subjektivnu i objektivnu stranu. Subjektivna se ogleda u izuzetnoj bezobzirnosti, drskosti i bešćutnosti, a objektivna u osobito viskom stupnju i intenzitetu napada na spolni integritet i spolnu slobodu žrtve.¹⁰ Sudovi su takvu kvalifikatornu okolnost ocjenili u idućim slučajevima: „... naročito ponižavajući način ostvarenje kaznenog djela silovanja proizlazi iz činjenice što je optuženik oštećenicu prisilio da usprkos njezinom protivljenju i gađenju stavi u usta njegov spolni organ. To je ona i učinila bojeći se za svog maloljetnog sina u dobi od 6 i pol godina, koji je sve vrijeme plakao...“¹¹

„Nanošenje tako velikog broja ozljeda, patnji, straha i mučnine kako je iskazivala oštećenica, obavljanje prisilnog spolnog odnosa pred trećom osobom, koja je to prisiljena gledati... Nakon izvršenog silovanja optuženi nastavlja voziti oštećenicu s mjesta na mjesto golu, tuče je i maltretira... tjelesne ozljede koje je dobila i koje su rezultat velike doze grubosti te pokušaj bijega iz jurećeg vozila, kao i samoozljeđivanje rezanjem žila na lijevoj ruci u nastojanju da pobjegne od svih patnji koje je proživjela.. kazneno djelo silovanja ostvareno je ne samo na osobito okrutan već i na naročito ponižavajući način...“¹²

2.3 Bludne radnje

Prema čl.155 ako nije počinjen ni pokušaj kaznenog djela silovanja, a počinitelj je počinio bludnu radnju kaznit će se kaznom zatvora do 2 godine. Teža kazna propisana je ako nije ostvaren ni pokušaj silovanja uz uporabu sile ili prijetnje, ona iznosi do 3 godine kazne zatvora te od 6 mjeseci do 5 godine ako nije ostvaren ni pokušaj kvalificiranog silovanja iz čl. 154. Kazneni zakon ne definira što su bludne radnje, ali je iz navedene odredbe vidljivo da ona sadrži obilježja silovanja te je za razgraničenje tih kaznenih djela bitna namjera počinitelja. Dakle, ako je počinitelj poduzeo neku radnju koju možemo podvesti pod pojam bludne radnje u namjeri da time zadovolji svoju seksualnu pohotu ostvareno je kazneno djelo bludne radnje, ali ako je takva radnja samo korak koji je prethodio njegovoj namjeri da sa žrtvom ostvari spolni odnošaj ili s njime izjednačenu spolnu radnju, ostvaren je pokušaj kaznenog djela silovanja.

¹⁰ Pavlović, Šime, Kazneni zakon, zakonski tekst- komentari -sudska praksa-pravna teorija, Rijeka, 2015., str. 759.

¹¹ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Kž-716/96 od 13. veljače 1997. (citirano prema: Garačić, Ana, Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio, Zagreb, 2009., str. 283.)

¹² Vrhovni sud Republike Hrvatske, Kž-98/07 od 16. svibnja 2007. (citirano prema: Garačić, Ana, Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio, Zagreb, 2009., str. 287.)

Što su bludne radnje? To su radnje poduzete na tijelu ili dodiranjem tijela druge osobe radi zadovoljenja ili pobuđivanja vlastite ili tuđe pohote, koje prema usvojenim društvenim gledanjima predstavljaju grubo zadiranje u spolnost.¹³ Ovo kazneno djelo sadrži subjektivnu i objektivnu sastavnicu. Subjektivna podrazumijeva počiniteljevu libidoznu namjeru, dakle radnja koju je počinio usmjerena je na zadovoljenje ili pobuđivanje pohote. Objektivna se sastoji u poduzimanju takvih radnji na tijelu ili dodiranjem tijela druge osobe iz čega proizlazi da ukoliko nije ostvaren fizički kontakt, nema ni kaznenog djela bludne radnje.

Uz navedene sastavnice kao i okolnosti svakog konkretnog slučaja, na postojanje ovog kaznenog djela utječu i prihvaćena stajališta društvene sredine da su to radnje kojima se zadire u spolnu slobodu žrtve te teško vrijeđa njezin moral. Koje je radnje kao bludne radnje okarakterizirao sud u svojim presudama, vidljivo je u idućim primjerima:

„ ... radnje kojima je optuženik fizički dodirivao intimna mjesta maloljetne osobe, uz dodatno ljubljenje u usta, te istovremeno postojanje projiciranih seksualnih sklonosti prema oštećenici (tvrdnjom da s njom želi spavati te joj napraviti dijete), pokazuju da je optuženik dodirivanjem tijela druge osobe, a sa svrhom zadovoljavanja svog spolnog nagona, ostvario zakonska obilježja kaznenog djela bludnih radnji...“¹⁴

„Optuženik je oštećenicu sustigao, udarcem šake u glavu srušio na tlo, zatim joj desnu ruku gurnu u usta da ne može vikati, a lijevom je rukom dirao preko hlača po stražnjici, prednjoj strani nogu i između nogu po spolovilu.“¹⁵

2.4 Spolno uznemiravanje

Hrvatsko zakonodavstvo spolno uznemiravanje predviđa i kao prekršaj i kao kazneno djelo. Zakon o suzbijanju diskriminacije¹⁶ predviđa prekršajne sankcije za spolno uznemiravanje koje definira u čl. 3. st. 2. kao svako verbalno, neverbalno ili tjelesno neželjeno ponašanje spolne naravi koje ima za cilj ili stvarno predstavlja povredu dostojanstva osobe, a posebice ako stvara zastrašujuće, neprijateljsko, ponižavajuće, omalovažavajuće ili uvredljivo okruženje. Navedena definicija u skladu je sa onom iz Kaznenog zakona čl. 156 st. 2. Zakon o radu¹⁷ odredbama o zaštiti dostojanstva radnika u čl. 134. također uređuje situacije spolnog uznemiravanja, obvezujući i određene poslodavce da

¹³ K. Turković; P. Novoselec; V. Grozdanić; A. Kurtović Mišić, D. Derenčinović; I. Bojanić; M. Munivrana Vajda; M. Mrčela; S. Nola; S. Roksandić Vidlička; D. Tripalo; A. Maršavelski, Komentar Kaznenog zakona, Zagreb, 2013., str. 211.

¹⁴ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Kž-1224/04 od 13. srpnja 2005. (citirano prema: Garačić, Ana, Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio, Zagreb, 2009., str. 320.)

¹⁵ Iz odluke Županijskog suda u Zagrebu, Kž-1075/98 od 22. listopada 1998. (citirano prema: Garačić, Ana, Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio, Zagreb, 2009., str. 316.)

¹⁶ Zakon o suzbijanju diskriminacije, Narodne novine, NN 85/08, 112/12

¹⁷ Zakon o radu, Narodne novine, NN 93/14, 127/17, 98/19

urede pitanja pritužbi radnika u vezi zaštite njihova dostojanstva te poduzimaju mjere primjerene pojedinom slučaju radi sprječavanja nastavka spolnog uznemiravanja kada se utvrdi da ono postoji.

Spolno uznemiravanje kao kazneno djelo propisano je člankom 156. Kaznenog zakona za što je i predviđena kazna zatvora u trajanju do 2 godine. Počinitelj je onaj tko spolno uznemirava drugu osobu kojoj je nadređen ili koja se prema njemu nalazi u odnosu zavisnosti ili koja je posebno ranjiva zbog dobi, bolesti, invaliditeta, ovisnosti, trudnoće, teške tjelesne ili duševne smetnje. Razlika od prekršaja jest u tome što se spolno uznemiravanje mora ponoviti barem jednom kako bi bilo riječ o kaznenom djelu.

Žrtva i počinitelj nalazi se u određenom odnosu pri čemu može biti riječ o podređenosti žrtve kao na primjer na radnom mjestu ili u nekoj odgojno-obrazovnoj ustanovi ili je pak ona u odnosu zavisnosti prema počinitelju. Daljnja specifičnost žrtve je u njezinoj dobi što je recimo slučaj sa starijim osobama, ranjivosti s obzirom na trudnoću, bolest te ostale situacije propisane u čl. 156. Počinitelj ovo kazneno djelo može počinuti samo s namjerom, svjestan je svog posebnog odnosa sa žrtvom i svog ponašanja, želi takvu radnju, prihvaća je i zna koje su njezine posljedice. To je najčešće neprimjereni komentar spolnog karaktera (npr. traženje spolne usluge) ili dodirivanje koje ne predstavlja spolnu ni bludnu radnju, ali je učinjeno na način koji pridaje spolni karakter (npr. zagrljaj duljeg trajanja od uobičajenog, stavljanje ruke na bedro, lagano dodirivanje noge od gležnja prema koljenu, primanje bokova objema rukama i sl.)¹⁸

Posljedice za žrtvu su povreda njezina dostojanstva, izazivanje osjećaja straha, stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja. Žrtva takvo ponašanje počinitelja ne želi, to je za nju zadiranje u intimu i privatnost, seksualno uznemiravanje koje želi otkloniti.

2.5 Prostitucija

Na našem je području prostitucija bila legalna sve do 1934. godine kada je Kraljevina Jugoslavija donijela Zakon o suzbijanju spolnih bolesti čime ju je inkriminirala. Današnje hrvatsko rješenje ovog problema uvelike se razlikuje od većine država članica Europske unije koje su prostituciju legalizirale. Ovo je zasigurno kompleksni problem koji se može promatrati sa više stajališta, od prostitutki koji su stigmatizirane zbog posla kojim se bave, nepostojanje adekvatne zaštite tih osoba koje su vrlo često izložene fizičkom nasilju, spolnim bolestima, ali i nezaobilaznim psihičkim traumama, povezanost prostitucije sa trgovinom ljudima, organizirani kriminal koji prelazi domaće granice i ostvaruje ogromne količine prljavog novca. Prostitucija često zvana „najstariji zanat na svijetu“ povlači za sobom veliki broj žrtava i teško je zamisliti da ju se može uspješno iskorijeniti, no ležili li rješenje u

¹⁸ Cvitanović et al., Kazneno pravo: posebni dio, str. 224.

legalizaciji ili je to samo mit? Mišljenja su obično podijeljena, pobornici smatraju da bi prostitucija kao legalna djelatnost s jedne strane značila zaštitu za prostitutke, s druge novi priljev legalnog novca, no protivnici ističu da se time samo legalizira seksualno nasilje nad prostitutkama.

Prostituciju možemo promatrati kroz odnos svodnika, prostitutke i korisnika takvih usluga glede kojih naše zakonodavstvo propisuje kazneno djelo i prekršaj. Kao temeljni oblik kaznenog djela prostitucije u KZ čl. 157. st. 1. kaznom zatvora od 6 mjeseci do 5 godina kaznit će se svodnik. Prema zakonu to je ona osoba koja radi zarade ili druge koristi drugu osobu namamljuje, vrbuje ili potiče na pružanje spolnih usluga ili organizira ili omogućiti drugoj osobi pružanje spolnih usluga. Počinitelj ili svodnik djeluje iz koristoljublja, njegov je motiv novac ili druga materijalna naknada odnosno druga materijalna ili nematerijalna korist, iz čega je vidljivo da se inkriminiranjem prostitucije uz spolnu slobodu žrtve štiti i imovina. Kada počinitelj organizira ili omogućava pružanje spolnih usluga on se zapravo nalazi u ulozi posrednika između žrtve i korisnika, moguće i više osoba te stvara uvjete za njihovo povezivanje i obavljanja prostitucije. Ovo kazneno djelo je namjerni delikt, obuhvaća počiniteljevu svijest o vlastitom ponašanju kojim iskorištava drugu osobu na pružanje spolnih usluga kako bi sebi pribavio određenu korist. Ako počinitelj nije djelovao sa ciljem pribavljanja koristi, ali je omogućio ili na drugi način pomogao u vršenju prostitucije, nije počinio kazno djelo, ali bi prema Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira¹⁹ čl. 7. mogao odgovarati za prekršaj.

Radnje koja obavlja žrtva odnosno prostitutka su one seksualne prirode, a služe zadovoljavanju potreba klijenta ili korisnika takvih usluga. Žrtva, kao i počinitelj može biti svaka ženska ili muška osoba. Za postojanje ovog kaznenog djela pravno je irelevantno je li žrtva tim radnjama ostvarila neku korist odnosno naknadu, taj element važan je u odnosu na počinitelja. Pristanak žrtve kao i njezin ranije život u pogledu bavljenja prostitucijom također se ne uzimaju u obzir pri utvrđivanju je li počinjeno ovo kazneno djelo.

Iako nema odgovornosti osobe koja pruža spolne usluge u vidu kaznenog djela prostitucije, ako se ona dobrovoljno odaje prostituciji može odgovarati za prekršaj prema Zakonu o prekršajima protiv javnog reda i mira čl. 12.

Članak 157. st. 2. Kaznenog zakona propisuje kvalificirani oblik prostitucije uz kaznu zatvora od 1 do 10 godina. Iz navedene odredbe vidljiva su dva potencijalna počinitelja. Kao i kod temeljnog oblika, počinitelj je osoba koju nazivamo svodnik, u ovom slučaju to je ona osoba koja drugu radi zarade silom ili prijetnjom, obmanom, prijevarom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa zavisnosti, prisili ili navede na pružanje spolnih usluga. Drugi počinitelj bio bi korisnik takvih usluga odnosno onaj tko koristi spolne usluge takve osobe uz naplatu, a znao je ili je morao i mogao znati za navedene okolnosti.

¹⁹ Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, Narodne novine, 5/90, 30/90, 47/90, 29/94

Kazneno će odgovarati i ona osoba koja putem sredstava javnog informiranja i drugih sličnih sredstava oglašava prostituciju druge osobe.

Ovo kazneno djelo smatra se dovršenim kada je počinitelj poduzeo barem jednu radnju sadržanu u st. 1., dakle čak i u slučaju kada žrtva nije pružila spolnu uslugu, ali je počinitelj npr. organizirao mjesto i vrijeme sastanka žrtve i klijenta dogovorivši cijenu takvih usluga.

2.6 Spolni odnošaj bez pristanka – ukinuto kazneno djelo

Zakonom o izmjenama i dopunama Kaznenog zakona koji je stupio na snagu 1. siječnja 2020. godine ukinuto je kazneno djelo spolni odnošaj bez pristanka. Spolni odnošaj bez pristanka odgovara današnjem zakonskom opisu temeljnog oblika silovanja iz čl. 153. st. 1. uz razliku u visini propisanih zatvorskih kazni dok je silovanje do ovih izmjena odgovaralo današnjem zakonskom opisu iz st. 3. odnosno silovanje uporabom sile ili prijetnje da će se izravno napasti na život ili tijelo silovane ili druge osobe.

Upravo je ovo kazneno djelo često bilo predmet rasprave u okviru tematike nasilja nad ženama. Suci, odvjetnici, članovi udruga za borbu protiv nasilja isticali su koliku nepravdu žrtvama nanosi ovakvo zakonodavno rješenje koje je u praksi često dovodilo do toga da se zapravo silovanje tretiralo kao spolni odnošaj bez pristanka, a to je značilo znatno manju kaznu za počinitelja. Dodajmo tomu da je za ukinuto djelo kazna zatvora iznosila od 6 mjeseci do 5 godina, a za silovanje tada od 1 do 10 godina. Postavljalo se pitanje ako netko spolni odnos izvrši sa npr. osobom koja je pod utjecajem alkohola pala u nesvijest te je izostao njezin pristanak, je li to blaže kazneno djelo od spolnog odnosa izvršenog pod utjecajem prijetnje.

Neovisno da li je žrtva izričito rekla „ne“, pružala aktivan otpor počinitelju kako bi izbjegnula neželjeni spolni odnos tako što je vikala, plakala ili ga nastojala fizički otkloniti od sebe ili pak ako su takve izričite reakcije žrtve izostale zbog straha koji često može biti obrambeni mehanizam koji paralizira žrtvu i dovodi do izostanka njezina otpora ili se iz drugih razloga nije bila u mogućnosti izjasniti, spolni odnos na koji ona nije pristala je silovanje. Isto tako, neovisno da li je počinitelj primijenio silu ili prijetnju ili jednostavno iskoristio stanje žrtve koje joj je onemogućilo izražavanje volje, nepostojanje pristanka na spolni odnos znači da je počinjeno silovanje.

Iako će za svaku žrtvu put oporavka od ovako nasilnog zločina biti dug i mukotrpan te izricanje kazne počinitelju neće moći zacijeliti rane, no ovakav raskorak od maksimalnih 5 odnosno 10 godina zatvora koji pravi veliku razliku među žrtvama u suštini istog kaznenog djela nije bilo pravedno rješenje.

Navedenom promjenom hrvatski je zakonodavac napravio iskorak u odnosu na većinu europskih zemalja u kojima nepostojanje pristanka nije dovoljno da bi se radilo o silovanju već je taj čin nužno povezan uz silu, prijetnju ili prisilu. O zakonima europskih zemalja izvijestio je američki CNN²⁰ nazvavši ih zastarijelim i opasnim, navodeći da na starom kontinentu predvladava kultura koja krivi žrtvu za doživljeni seksualni napad te stoga ni ne čudi činjenica da se većina žrtava ne usudi prijaviti takvo kazneno djelo. Među primjerima lošeg zakonodavnog rješenja glede spolnih delikata, CNN je spomenuo Hrvatsku upravo u kontekstu, sada već ukinutog, spolnog odnošaja bez pristanka.

3. KRIMINOLOGIJA SPOLNIH DELIKATA

Kriminologija je znanost koja se bavi kažnjivim ponašanjima odnosno delikvencijom. Predmet ove znanosti su fenomenologija koja proučava pojavne oblike takvih ponašanja i etiologija koja se bavi njihovim uzrocima. Kažnjiva ponašanja su ona koja krše pravne norme, prohibitivne ili imperativne te glede kojih je pravni poredak propisao kaznu ili drugu sankciju. To su sva ponašanja pojedinaca (fizičkih osoba) i pravnih osoba koja su zbog njihove neprilagođenosti zajedničkom životu, pogibeljnosti za određene vrijednosti i dobra u toj zajednici ili iz drugih razloga neprihvatljiva i zbog toga pravno zabranjena.²¹

Koliko god je čovjek evolucijski napredovao, razvio se na društvenom, ekonomskom, tehnološkom, obrazovnom i brojnim drugim područjima, nasilje je i dalje prisutno. To nepoželjno i kažnjivo ponašanje predmet je zanimanja i stručnog i civilnog dijela društva. Stručno koje ga proučava, nastoji razumijeti zašto do njega dolazi, može li se i uz pomoć kojih pokazatelja predvidjeti, spriječiti, kako provesti zakoniti i pravedan postupak otkrivanja i kažnjavanja počinitelja, kako pomoći žrtvama. Civilni dio društva najčešće u ulozi promatrača, kritičara, ali i aktivista koji svojom upornošću, radom i glasom žele doprinijeti pozitivnijim promjenama u društvu boreći se za prava žrtava nasilja. Neovisno kojem dijelu društva pripadali, nasilje je oduvijek u svom najširem pojmu bilo predmet ljudske znatiželje i nosilo sa sobom brojna pitanja na koja je čovjek pokušavao naći odgovore ne bi li shvatio zašto do njega dolazi. Upravo nam kriminologija nastoji dati odgovore na neka od tih pitanja.

Iako se kriminologija bavi nepravnim aspektima kažnjivih ponašanja, ona je na određeni način povezana sa materijalnim kaznenim pravom, posebno u vidu čl. 47. KZ o odmjeravanju kazne počinitelju, odnosno izboru vrste i mjere kazne. Iz odredbe koja je danas na snazi u pogledu okolnosti koje se uzimaju u obzir pri odmjeravanju kazne, ispušten je dio o „ukupnosti osobnih i društvenih uzroka koji su pridonijeli počinjenju kaznenog djela“ (iz KZ97) no sud ne bi pogriješio ako bi i njih uzeo u obzir u postupku izbora vrste i mjere kazne jer one

²⁰ <https://edition.cnn.com/2018/11/23/health/rape-legislation-europe-sexual-health-intl/index.html>

²¹ Derenčinović, Davor; Getoš, Anna-Maria, Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2008., str. 3.

nisu izričito isključene važećim propisom. Upravo se takve okolnosti temelje na spoznajama kriminologije. Kod osobnih uzroka, riječ je o općenito označenoj subjektivnoj okolnosti koja se temelji prvenstveno na kriminološkim spoznajama o uzrocima kažnjivih ponašanja u ličnosti počinitelja ili endogenim kriminogenim faktorima.²² Društveni uzroci u kriminologiji označuju se kao opći i posebni društveni uvjeti u kojima živi počinitelj kaznenog djela, odnosno kao egzogeni kriminogeni čimbenici u etiologiji kažnjivog ponašanja.²³

Potrebno je spomenuti i viktimologiju ili žrtvoslovlje, znanost koja se, kao što i sam naziv kaže, bavi žrtvom. Ova je znanost dugo vremena bila sastavni dio kriminologije te unatoč njezinoj današnjoj samostalnosti, kriminologija kao znanost koja proučava kažnjiva ponašanja i viktimologija sa svojom pozornošću prema žrtvi, nedvojbeno su povezane i pridonose međusobnoj kvaliteti.

U narednom tekstu obrađeni su pojedini kriminogeni faktori počinitelja spolnih delikata, kao što su socijalni status, odnos počinitelja i žrtve prije počinjenja kaznenog djela, način počinjenja (*modus operandi*) i drugi. Ovakvi podaci biti će od pomoći sudu pri odmjeravanju kazne, policiji pri otkrivanju počinitelja, ali i od pomoći pojedincima u vidu upozorenja i savjeta kako ne bi i sami postali potencijalnim žrtvama.

3.1 Spol i dob

Kaznena djela protiv spolne slobode su rodno neutralna, počinitelj i žrtva mogu biti i muška i ženska osoba, ali kao što će biti vidljivo iz statističkih podataka, u iznimno velikom broju slučajeva počinitelj je muška, a žrtva ženska osoba. Upravo iz ovog razloga često čujemo da se o spolnim deliktima govori u kontekstu rodno uvjetovanog nasilja. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku²⁴ (u daljnjem tekstu: DZS), među prijavljenim punoljetnim osobama za kaznena djela protiv spolne slobode u 2018. godini, od ukupno 270 prijava samo 6 se odnosilo na žene, 1 za silovanje i 5 za prostituciju. Od 123 optužene osobe, 3 su bile žene, a od ukupno 98 osuda također su se samo 3 odnosile na ženske počinitelje. Iako je ovdje riječ o razdoblju samo jedne godine, kod kaznenih djela protiv spolne slobode to je uobičajena slika. U razdoblju od 2000. do 2010.g., statistika odgovara ovim brojkama te pokazuje da su u 96% slučajeva počinitelji muškarci.²⁵ Kada promatramo spol žrtve, situacija

²² Horvatić, Željko; Derenčinović, Davor; Cvitanović, Leo, Kazneno pravo: opći dio II – kazneno djelo i kaznenopravne sankcije, Zagreb, 2017., str. 246.

²³ Ibid., str. 249.

²⁴ Državni zavod za statistiku, www.dzs.hr

²⁵ Mamula, Maja; Vukmanić, Maja; Hojt, Antonija; Zore, Paula, Seksualno nasilje u Hrvatskoj 2000. - 2010., Ženska soba, Zagreb, 2011., str. 19.

je obrnuta, u velikoj većini žrtva je ženska osoba, po nekim procjenama u 86% slučajeva²⁶, a ta brojka penje se i preko 90%.²⁷

Dob optuženih punoljetnika u 2018. g. pokazuje sljedeće, od 123 najveći broj počinitelja spada u dobnu skupinu od 40 do 49 godina, njih 36, zatim 23 počinitelja u dobi od 50 do 59 godina te 17 počinitelja u dobi od 30 do 39 godina. Promatrajući duži vremenski period, od 2000. do 2010. g., imamo nešto drugačije rezultate, ali najzastupljenije dobne skupine iz 2018.g. i tada su bile prisutne sa velikim postotkom odnosno 20.6% od 30 do 39 godina, 20.4% od 40 do 49 godina, 13.2% od 50 do 59 godina dok je najveći broj počinitelja u prvom desetljeću sa 24.1% bio u dobi od 19 do 29 godina.²⁸

3.2 Socijalna obilježja počinitelja

Kada promatramo bračni status počinitelja spolnih delikata, podaci DZS iz 2018.g. pokazuju nam da je među osuđenicima u skoro jednakom omjeru od oko 30% počinitelja u braku kao i neoženjenih te oko 20% razvedenih. Više od 70% počinitelja ima završenu osnovnu ili srednju školu, ali moramo biti oprezni kada donosimo zaključke o obrazovanju počinitelja i uvidjeti da ovaj faktor u svojoj raširenosti zapravo odgovara slici obrazovanja naše populacije. Visok stupanj obrazovanja ne isključuje mogućnost napada, ali ovakvih je počinitelja ipak manje, statistika nam pokazuje da njih 10% ima završenu višu školu, fakultet ili akademiju.

Najteže kazneno djelo protiv spolne slobode je silovanje te se upravo u odnosu na ovo kazneno djelo provodi najveći broj istraživanja kako bi se ustanovili kriminogeni faktori počinitelja. Jedno takvo istraživanje provedeno na uzorku od 34 pravomoćne presude na području Zagreba pokazuje da su počinitelji uglavnom osobe iz nižih socijalnih slojeva što ni u kom slučaju ne znači da silovatelja nema i među društvenim uglednicima, intelektualcima i pripadnicima viših socijalnih slojeva. Ono što je za pretpostaviti je u tome da oni svoja djela bolje prikrivaju i da su žrtve (najčešće poznate osobe) nespremljene prijaviti djelo zbog sumnje u po njih nepovoljan ishod ili zbog straha od sofisticiranih oblika osvete, zbog straha od gubitka društvenog ugleda.²⁹ Ovi razlozi neprijavlivanja silovanja zajednički su faktor svih žrtava kaznenih djela protiv spolne slobode i pridonose velikom broju tzv. tamnih brojki takvih delikata, onih koji se najmanje prijavljuju nadležnim tijelima.

²⁶ Ibid., str. 11.

²⁷ Ministarstvo unutarnjih poslova RH (podaci preuzeti sa: www.sigurnomjesto.hr)

²⁸ Mamula et al, Seksualno nasilje u Hrvatskoj 2000. - 2010., Ženska soba, Zagreb, 2011., str. 20.

²⁹ Derenčinović, Davor; Getoš, Anna-Maria, Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2008., str. 66.

3.3 Odnos počinitelja i žrtve prije počinjenja kaznenog djela

Uvriježeno je mišljenje da su žrtve spolnih delikata uglavnom napadnute od strane nepoznatih počinitelja, međutim brojna istraživanja pokazuju da je stvarnost ipak drugačija. U gore spomenutom istraživanju na području Zagreba, više od 55% žrtava silovanja poznavalo je počinitelja. Jedno australsko istraživanje iz 2004. g. pokazuje da je tri četvrtine počinitelja poznavalo žrtvu, uglavnom su to bili radni kolege, susjedi i druge osobe poznate žrtvi.³⁰ Istraživanje provedeno u Lepoglavi 1999. g. na uzorku 84 počinitelja koji su izdržavali kaznu zatvora zbog silovanja pokazalo je prethodno poznanstvo u 52% slučaja te 6% onih koji su žrtvu upoznali kratko prije izvršenja djela.³¹ Rezultati brojnih istraživanja pokazuju da što je kazneno djelo teže prirode, veća je vjerojatnost da su se počinitelj i žrtva poznavali prije počinjenja. Poznanstvo između žrtve i počinitelja još je jedan faktor koji pridonosi tamnoj brojni spolnih delikata. Mnogi stručnjaci smatraju da ta činjenica uvelike demotivira žrtvu da prijavi počinitelja, a posebno u slučajevima kada su počinitelj i žrtva u braku ili intimnoj vezi.

3.4 Način počinjenja kaznenog djela

Istraživanje koje je obuhvaćalo 368 slučajeva kaznenih djela silovanja na području čitave Republike Hrvatske³² pokazuje nam iduće: kod počinitelja koji su poznavali žrtvu prije počinjenja kaznenog djela najčešće izostaju pripremne radnje jer već samo poznanstvo stvara situaciju u kojoj je počinitelju olakšano izvršenje kaznenog djela, kod nepoznatog počinitelja je čak četiri puta češće čekanje žrtve u zasjedi, a nuđenje pomoći i lažno predstavljanje jednako je zastupljeno kod obje grupe počinitelja. Nadalje, način počinjenja ovog kaznenog djela podrazumijeva da počinitelj najčešće koristi silu ili silu i prijetnju prema žrtvi kako bi uspio u svom naumu, dok će reakcija žrtve ovisiti koji je od oblika sile primijenjen. Žrtva će najčešće pružiti pasivan otpor kao što je vikanje i dozivanje u pomoć kada im se prijete ozbiljnom prijetnjom dok će aktivan otpor pružiti uz pomoć vlastite tjelesne snage kod grubljeg napada. No, s obzirom na prirodu ovog kaznenog djela, ne treba zaboraviti da mnoge žrtve nisu u stanju pružiti nikakav otpor pa dožive ono što se u literaturi često spominje kao „efekt smržavanja“, odnosno potpuna ukočenost kao posljedica izuzetno traumatične situacije koju proživljavaju za vrijeme seksualnog napada.

Navedeni faktori daju nam поблизу sliku o tome tko su počinitelji kaznenih djela protiv spolne slobode i na koji način djeluju te tko su njihove žrtve. Brojni autori nastoje dati odgovor na pitanje uzroka spolnih delikata, jedinstvenog odgovora nema, ali većina smatra, prvenstveno

³⁰ Singer, Mladen i suradnici, *Kriminologija delikata nasilja*, Zagreb, 2005., str. 270.

³¹ Ibid, str. 271.

³² Martinjak, Davorka, Utjecaj nekih obilježja situacija na način počinjenja kaznenog djela silovanja, *Policija i sigurnost* 19(2010), str. 298. -308.

kada govorimo o silovanju da „uzrok nije u psihičkoj strukturi počinitelja već u dominantnim društvenim normama i vrijednostima koje odobravaju agresiju kao demonstraciju muškosti pri čemu je silovanje jedan od mehanizama kojima muškarci zadržavaju kontrolu nad ženama“.³³

Nastojati razumijeti okolnosti vezane za pojedine počinitelje, ali i koji su to uzroci koji dovode do počinjenja ovih delikata zasigurno mogu pomoći u edukaciji što i kako mijenjati u društvu kako bi se barem smanjila brojka ovih delikata jer nažalost dok je svijeta bit će i zločina tako da o potpunoj eliminaciji i utopijskom društvu možemo samo sanjati, ali borba za boljim svijetom nikada ne smije prestati. Borba je to koja je podjednako na društvu i pravnom sustavu, educirati i spriječavati nove zločine, raditi na rehabilitaciji već osuđenih počinitelja kako bi bili spremni na povratak u društvo i novi početak uz iskreno iskupljenje te maksimalan tretman pomoći za žrtve uz jasnu poruku potpore da nisu same i ne smiju se sramiti proživljene traume kako bi se osjećale dovoljno sigurno i imale povjerenja u čitavu zajednicu koja će im pomoći u ostvarivanju prava i zacijeljivanju rana.

4. POČINITELJ SPOLNOG DELIKTA

Jednom prijeđena granica iz društveno prihvatljivog i legalnog načina života u sferu delikata, dovodi počinitelja u dvojaki položaj, pravni u kojem će uz sva prava koja mu pruža taj sustav zasigurno nastojati izbjeći kaznu, ali i onaj društveni u kojem će se često morati nositi sa bijesom javnosti. Reakcija javnosti specifična je kod kaznenih djela protiv spolne slobode, a posebice kod onog najtežeg, silovanja, upravo zbog toga što je seksualnost i dalje sveprisutan tabu u društvu. Tabu koji se s jedne strane iskorištava na svim razinama, pogledajmo samo komercijalnu djelatnost koja doslovno bocu alkoholnog pića nastoji prodati potrošačima reklamirajući ju uz razgolićena tijela i seksualni podton, ali opet baš taj prijelaz u sferu delikata mijenja priču. Volja žrtve koja je zanemarena i kojoj je povrijeđeno dostojanstvo, nanesena fizička i psihička bol, mračna je strana ovog tabua.

U narednom tekstu pobliže ću prikazati poziciju počinitelja spolnih delikata u društvenoj zajednici, kako društvo reagira na njih te kakve su posljedice te reakcije kao i položaj i prava koja im jamči domaći pravni sustav uz osvrt na sustave stranih država.

³³ Derenčinović, Davor; Getoš, Anna-Maria, Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2008., str. 68.

4.1 Počinitelj i društvena zajednica

Društvena zajednica ima jedinstveni stav o kaznenim djela protiv spolne slobode, ona su jednostavno neprihvatljiva i počinitelji zaslužuju najveću moguću kaznu. Ovakav stav na prvu je sasvim logičan i jasan no on često dovodi do ekstrema i izuzetnog pritiska na pravni sustav, društvena zajednica ili općenito javnost emocionalno pristupa problemu ovih kaznenih djela te stigmatizira počinitelja čak i u situaciji nakon što je on izdržao izrečenu kaznu, nakon njegove rehabilitacije te mu na taj način ne dozvoljava novi početak.

Svoju ulogu u ovoj temi imaju i mediji. Zbog sveprisutne globalizacije i informatizacije, svijet imamo na dlanu, samo nekoliko klikova mišem i dostupne su nam mnogobrojne informacije, zapravo smo zatrpani njima no i u takvoj količini dogodi se da neki slučaj seksualnog delikta postane glavna tema svih naslovnica. Tako pojedinačni slučaj zbog medijske eksponiranosti naraste do fenomena koji stavi u središte pozornosti problematiku takvih delikata u domaćem sustavu što nužno povlači sa sobom i rast društvenog interesa, a sve kreće od komentara na forumima internetski portala, raspravama pojedinaca na kavama pa do prosvjeda javnosti, rada raznih udruga za zaštitu žrtava što stvara pritisak na pravni sustav za brzim i efikasnim rješenjem. No koliko će se pažnje uistinu pridodati nekom problemu zapravo ovisi o njegovoj političkoj važnosti u tom trenutku pa razne nacionalne strategije i nazigled pravična borba mogu dovesti upravo do suprotnog učinka jer brza i nedovoljno promišljenja rješenja za koja sustav određene države nema ispunjene sve preduvjete kao što su ekonomske mogućnosti, stručni kadrovi, loša organizacija i slično, umjesto zaštite stvorit će nove slojeve viktimizacije. Naravno da je važno ne isključivati javnost iz razgovora o ovako važnoj temi jer se zaštita ljudskih prava tiče svih nas, ali pritisak koji mediji i čitavo društvo mogu vršiti na pravni sustav ne smije ometiti kreiranje što pravednije i efikasnije kaznene politike, a to je zadatak prvenstveno stručnjaka i ne može se ostvariti preko noći. Kao jednu izuzetno pozitivnu promjenu kojoj je pridonijela i uporna aktivnost društvene zajednice i pravnih stručnjaka potrebno je spomenuti ukidanje kaznenog djela spolni odnošaj bez pristanka.

4.2 Recidivizam ili kriminalni povrat

Recidivist je osoba koja je nakon izdržane kazne zatvora ponovno počinila kazneno djelo. Ovakav povrat pokazatelj je neuspjele resocijalizacije osuđenika te ukazuje na manjkavost pravnog sustava.

Kad je riječ o počiniteljima spolnih delikata vlada jedan mit koji kaže „jednom počinitelj spolnog delikta – uvijek počinitelj spolnog delikta“.³⁴ Upravo zato imamo takvu

³⁴ Singer, Mladen i suradnici, Kriminologija delikata nasilja, Zagreb, 2005., str. 289.

reakciju javnosti koja smatra da je jedini ispravan odgovor na ovakva kaznena djela maksimalna kazna, ali i isključivanje počinitelja iz društvene zajednice. Međutim, istraživanja pokazuju da su stope recidivizma kod spolnih delikata niže no što se to uobičajeno misli, otprilike između 5% i 15% te da je, unatoč općem uvjerenju, dokazano da muškarci koji počine seksualne delikte ne moraju nužno imati trajne preferencije za takvo ponašanje.³⁵ Kao najjači prediktori za recidiv prepoznati su: seksualna devijantnost, kriminalni životni stil, antisocijalna usmjerenost, psihološka neprilagođenost³⁶, izdržavanje kazne zatvora zbog ranije osude kao i ovisnost o alkoholu i opojnim drogama. Zanimljivo je i da veliki udio počinitelja spolnih delikata zapravo ima više prethodnih osuda za nespolne nego spolne delikte.

Imajući u vidu visokom tamnom broju spolnih delikata, English i suradnici proveli su posebno zanimljivo istraživanje koristeći poligraf kod 147 počinitelja. Od svih ispitanika samo je jedan bio ponovo uhićen zbog spolnog delikta, dok je njih 20 potvrdilo ponovno počinjenje takvog delikta nakon prvobitnog uhićenja. Dakle, iako je aproksimativna procjena da 13 – 14% počinitelja spolnih delikata recidivira, dodatnih 14% moguće nije uhićeno. Ipak, rezultati i tog istraživanja upozoravaju da velik postotak počinitelja ipak ne recidivira.³⁷

4.3 Penalizacija i resocijalizacija počinitelja spolnih delikata

Kada bi pravni sustav bez ikakva daljnjeg promišljanja prihvatio stav javnosti o najstrožem kažnjavanju počinitelja spolnih delikata te ih izolirao iz društva da li bi time samo pravedno odgovorio na počiniteljevo nezakonito ponašanje ili bi time bio na korak do toga da od počinitelja stvori novu žrtvu? Kako postići ravnotežu između zaslužene i pravedne kazne uz istodobno poštivanje ljudskih prava? Izolirati počinitelja ili ulagati napor da ga se vrati u zajednicu i omogući mu normalan život?

U najvećem dijelu dvadesetog stoljeća, ili otkada su počinitelji spolnih delikata prepoznati kao posebna kategorija, zatvaranje (kroz formu zatvora ili obveznog liječenja u mentalnoj instituciji) primarna je metoda kontroliranja počinitelja spolnih delikata.³⁸ Strože zatvorske kazne pokazale su svoj pozitivan učinak, ali samo u pogledu opasnih, visokorizičnih počinitelja spolnih delikata, ali kod ostalih počinitelja nisu značajnije utjecale na smanjenje kriminalnog povrata.³⁹ Hrvatski zakonodavac propisao je maksimalnu kaznu zatvora od 5 do 15 godina za kvalifikatorni oblik kaznenog djela silovanja, slično rješenje donosi i talijanski

³⁵ Maloić, Snježana, Utjecaj mitova i stereotipa na postupanje društva prema počiniteljima seksualnih delikata, *Kriminologija i socijalna integracija* Vol 29 Zagreb(2021)2, str. 275.

³⁶ Ibid, str. 276.

³⁷ Ibid, str. 276.

³⁸ Kovčo Vukadin, Irma, Stigmatizacija počinitelja seksualnih delikata, *Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij.*, br. 2, (2003), str. 833.

³⁹ Maloić, Snježana, Utjecaj mitova i stereotipa na postupanje društva prema počiniteljima seksualnih delikata, *Kriminologija i socijalna integracija* Vol 29 Zagreb(2021)2, str. 279.

zakonodavac, od 6 do 12 godina.⁴⁰ No kada pogledamo kazne izvan našeg kontinenta, razlike su drastične pa tako npr. američka država Wisconsin propisuje kaznu zatvora od čak 60 godina za kazneno djelo seksualnog napada prvog stupnja, a ako je žrtva mlađa od 13 godina moguća je i kazna doživotnog zatvora.⁴¹

Mišljenje javnosti da su kazne za počinitelje spolnih delikata blage uvažio je i hrvatski zakonodavac pa tako zadnjih skoro 20 godina postepeno radi na postrožavanju istih, veće kazne za silovanje, kažnjavanje korisnika seksualnih usluga, brisanje spolnog odnošaja bez pristanka, ali javnost je i dalje glasni kritičar. Dobar zakonski propis potrebno je ostvariti u praksi, a kritike stižu upravo sudsku praksu da se izriču kazne u donjoj polovini propisanih kazni, a izricanje onih minimalnih potom se zamjenjuje radom za opće dobro.

Svaki zakonodavac nastoji unijeti najbolje rješenje u svoj pravni sustav, a cilj im je svima isti – odrediti pravednu sankciju razmjernu počinjenom kaznenom djelu, ali baš zato što nema jedinstvene formule kako to učini, razlike u rješenjima pojedinih država mogu biti goleme. Naš Kazneni zakon, u čl. 41. propisuje da je svrha kažnjavanja izraziti društvenu osudu zbog počinjenog kaznenog djela, jačati povjerenje građana u pravni poredak utemeljen na vladavini prava, utjecati na počinitelja i sve druge da ne čine kaznena djela kroz jačanje svijesti o pogibeljnosti činjenja kaznenih djela i o pravednosti kažnjavanja te omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo. Upravo ovaj posljednji dio „omogućiti počinitelju ponovno uključivanje u društvo“ zahtijeva posebnu pozornost, uspješna resocijalizacija mora biti popraćena adekvatnim rehabilitacijskim programima i tretmanima uz kvalitetan kadar stručnjaka, ali i edukaciju javnosti o tome kako bi prihvatili počinitelja nakon što se on vrati u zajednicu.

Kod izbora načina postupanja s počiniteljima ključan bi kriterij trebala biti znanstveno utvrđena učinkovitost pojedinih programa i intervencija, pri čemu je osim o željenima, potrebno voditi računa i o mogućim negativnim učincima. Ovo su neki od aktualnih inozemnih trendova i intervencija:

- Socijalno izoliranje, učestalije zatvaranje i dulje kazne - imaju pozitivan učinak na kriminalni povrat visokorizičnih počinitelja spolnih delikata,
- Ograničenja vezana uz mjesto stanovanja i zabrana približavanja određenim lokacijama - pokazala su se nužnim kod pojedinih nasilnih počinitelja spolnih delikata,
- Javni registar i obavještanje zajednice u kojoj počinitelj živi – dio registriranih počinitelja javnom objavom postaje žrtvom imovinskih delikata, a određeni postotak postaje i žrtvom fizičkog nasilja; članovi obitelji koji žive s registriranim seksualnim počiniteljima nerijetko su izloženi prijetnjama i različitim oblicima uznemiravanja, ali i različitim vrstama napada; djeca tih

⁴⁰ <https://www.hg.org/legal-articles/sex-crime-in-italy-48488>

⁴¹ <https://www.grievelaw.com/Penalties/WisconsinFelony/SexualAssaultPenalties>

počinitelja izložena su stigmatizaciji; zbog obveze udaljenosti od određenih lokacija (npr.škola, parkova, autobusnih stanica) najčešće ne mogu živjeti u gradskim sredinama te moraju seliti u manje naseljena mjesta zbog čega su udaljeni od obitelji i prijatelja, teže pronalaze smještaj i posao, reduciraju se mogućnosti redovnih tretmana, a istraživanja su pokazala da kombinacija registracije i obavještanja javnosti mogu povećati stopu kriminalnog povrata,

- Intenzivan nadzor i elektroničko praćenje – mogu trošiti znatne javne resurse, a elektroničko praćenje i registracija svih počinitelja spolnih delikata zahtijeva jako puno ekonomskih sredstava te bi možda bilo produktivnije da se dio tih sredstava uloži u pomoć žrtvama te na učinkovitije načine postupanja s počiniteljima kao npr. kvalitetni rehabilitacijski tretmani,
- Sigurnosno preventivno zatvaranje i preventivni nadzor nakon punog izvršenja kazne zatvora – sama restrikcija ne utječe značajno na pad spolnih delikata.⁴²

Postići ravnotežu između zatvaranja i izolacije s jedne strane kako bi pravedno odgovorili na počiniteljevo ponašanje te zaštili interese i sigurnost društva te pomoći počinitelju da se nakon izdržane kazne vrati kao punopravni član društvene zajednice čine se kao dvije potpuno suprotne zadaće koje nije niti malo lako za provesti. U namjeri da se što pravednije pristupi ovom problemu potrebno je detaljno sagledati rezultate mogućih mjera koje bi se primijenile na počinitelje, ali isto tako individualno pristupiti svakome od njih, najstroža rješenja primijeniti kod najopasnijih počinitelja koji su skloniji recidivu. Važna je i uloga društva koje je nespremno prihvatiti da se počinitelji spolnih delikata vrate u zajednicu, dijelom iz straha jer su uvjereni u njihovu nepopravljivost i boje se za vlastitu sigurnost, dijelom iz prijezira jer su spolni delikti „grijesi koji se ne praštaju“ pa je takve osobe „najbolje“ stigmatizirati i „ne imati nikakva posla s njima“. Javnost često smatra da nema razlike među počiniteljima spolnih delikata, svi su oni isti, to su osobe sa mentalnim poteškoćama koje pate od nedostatke intimnog života, samotnjaci bez prijatelja koji se neće zaustaviti na počinjenju samo jednog spolnog delikta, njima nema pomoći, pripadaju margini društva i za njih nema mjesta u uređenoj društvenoj zajednici. Ovakvom netočnom opisu svih počinitelja spolnih delikata uveliki su doprinjeli i mediji, pristupajući svemu senzacionalistički, a kako društvo nerijetko vjeruje u sve što im se prikaže, svoj su prijeki sud donijeli i na ovu temu često ne ostavljajući prostora da sagledaju i drugu stranu.

Naravno da su spolni delikati jako teški zločini, počinitelji su svojim djelima žrtvi nanijeli štetu s kojom će se često boriti čitav život te će oporavak biti jako težak, u to nema sumnje. Ali, ako želimo vjerovati da živimo u uređenom društvu, da su zakoni tu da ih poštujemo, pravni sustav je tu da nas štiti i jamči naša prava, sankcije su naša obveza koju ćemo morati

⁴² Maloić, Snježana, Utjecaj mitova i stereotipa na postupanje društva prema počiniteljima seksualnih delikata, Kriminologija i socijalna integracija Vol. 29 Zagreb(2021)2, str. 279.

snositi za svoje nedopuštene radnje ili propuste, sve to smo sami izabrali, živimo u civiliziranom svijetu koji smo sami stvorili, onda moramo ostati civilizirani u svim, a posebno u teškim situacijama. Zato je jako važno informirati javnost o istinitim činjenicama, pokazati kakva je stvarna situacija, te ih educirati o mogućnosti resocijalizacije počinitelja. Ovakav negativan stav nemaju samo javnost i mediji, često će se i profesionalci (kao što su pravnici, liječnici, socijalni radnici, službenici u zatvorskom sustavu i svi drugi koji se u svom radu susreću sa ovom populacijom) u svom poslu boriti s predrasudama prema počiniteljima spolnog delikta, što je i razumljivo jer se teško oglušiti na stav koji dominira u čitavoj zajednici i baš uvijek biti pribran, i profesionalci su ipak samo ljudi.

Kada je jedan počinitelj spolnog delikta izdržao izrečenu mu kaznu te sada ima namjeru iskupiti se zbog svoje ilegalne prošlosti, pridonositi društvu i krenuti ispočetka, pronaći smještaj, zaposliti se, provoditi svoje vrijeme sa obitelji i prijateljima, jednostavno rečeno živjeti kao i svi im, a mi ćemo ih kao društvo, javnost, zajednica u koju se vraćaju svjesno i namjerno sputavati i izolirati, hoćemo li na kraju prihvatiti i svoju ulogu kao počinitelja koju su kršili počiniteljeva temeljna ljudska prava? A što ako i naše ponašanje bude faktor koji će ga gurnuti u kriminalni povrat?

4.4 Tretmani u hrvatskom zatvorskom i probacijskom sustavu

Prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora, čl. 3., glavna svrha izvršavanje kazne zatvora jest, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, njegovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima, čime se pridonosi zaštiti društvene zajednice.⁴³ Kada se počinitelj spolnog delikta, nakon pravomoćne presude, zatekne u nekoj od institucija zatvorskog sustava na njega se primjenjuju određeni tretmani kako bi se ostvarila propisana svrha.

Izvršavanje kazne zatvora zasniva se na rehabilitacijskom pristupu, što pretpostavlja individualizaciju kazne kroz pojedinačni program te niz specijaliziranih programa tretmana za selekcionirane skupine zatvorenika. Pojedinačni program se sastoji od niza pedagoških, radnih, zdravstvenih, psiholoških, socijalnih i sigurnosnih postupaka primjerenih osobinama i potrebama zatvorenika te primjerenih vrsti i mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora. Pa će se tako u sklopu ovakvog programa procijeniti rizičnost pojedinog počinitelja o čemu će ovisiti upućivanje u kaznionice prema stupnju sigurnosti, hoće li to biti zatvorena, poluotvorena ili otvorena kaznionica. Nadalje, procijenit će se radna sposobnost, vrsta posla na koje se zatvorenika može uputiti, postoji li potreba za liječenjem zatvorenika, potreba za psihijatrijskom ili psihološkom pomoći ili upućivanje u posebne programe, program pripreme za otpust na slobodu i pomoć nakon otpusta. Odredit će se i mogućnosti

⁴³ Zakon o izvršavanju kazne zatvora, Narodne novine, NN 14/21

komuniciranja zatvorenika sa vanjskim svijetom, posjete obitelji i drugih ljudi te sadržaji i oblici korištenja slobodnog vremena. Svi ovi postupci zovu se općim programima tretmana.⁴⁴

Uz opći, postoje i posebni programi koji se sastoje od grupnog i individualnog psihosocijalnog tretmana zatvorenika, a od 2005. godine za počinitelje spolnih delikata provodi se poseban tretmanski program pod nazivom Prevencija recidivizma i kontrola impulzivnog ponašanja (PRIKIP). Prema Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda⁴⁵ program se temelji na kognitivno-bihevioralnoj terapiji, a obuhvaća muške punoljetne zatvorenike koji imaju teškoće s kontrolom seksualnog nagona. Program traje 10 mjeseci u skupini od 8 do 12 zatvorenika. Provoditelji programa su stručnjaci odjela tretmana kaznionica i zatvora koji su završili posebnu izobrazbu, to su socijalni radnici, pedagozi i psiholozi koji program provode u suradnji s drugim službenicima. Njima se osigurava kontinuirana supervizija, stručnjaci koji povremeno dolaze na tretmane počinitelja radi opservacije rada te davanja stručne podrške voditeljima prije, tijekom i nakon tretmana. Tijekom 2015. godine u PRIKIP je bilo uključeno 47 zatvorenika, a program se provodio u Kaznionici u Lepoglavi, Kaznionici u Glini i Zatvoru u Zagrebu. Odjel za statističku analizu i evaluaciju programa tretmana ocijenio je da program ima pozitivan učinak na zatvorenike te postiže visoku učinkovitost.

Poseban program za seksualne počinitelje postoji i u probacijskoj službi. Prvi probacijski ured započeo je s radom 2011. godine, a danas ih imamo u 14 hrvatskih gradova kako bi bili lakše dostupni osobama uključenima u probaciju. Zakon o probaciji⁴⁶ u čl. 2. propisuje da se probacijski poslovi obavljaju radi zaštite društvene zajednice od počinitelja kaznenog djela, njegove resocijalizacije i reintegracije u zajednicu utjecanjem na rizične čimbenike koji su povezani s činjenjem kaznenih djela. Po izlasku iz zatvora, mnogi počinitelji prolaze kroz kritične periode dok se suočavaju sa društvenom zajednicom te bi im upravo tada trebala pomoći probacijska služba koja ih kontrolira i prati njihov povratak u zajednicu. Pravilnik o načinu obavljanja probacijskih poslova⁴⁷ propisuje da je za izradu pojedinačnog programa postupanja potrebno provesti procjenu kriminogenog rizika i tretmanskih potreba osoba uključenih u probaciju. Ova procjena temelji se na analizi podataka iz: kriminalnog ponašanja, obrazovanja, stručne osposobljenosti i zaposlenja, upravljanja financijama i prihodima, stila života i socijalnih veza, zlouporabe droga i alkohola, emocionalnog stanja i prilagodbe, ponašanja i stavova, zdravstvenog stanja, smještaja i drugih podataka koji mogu doprinijeti kvaliteti procjena. Probacijski službenik izradit će pojedinačni program postupanja na temelju razgovora sa osobom uključenom u probaciju kao i na temelju relevantne dokumentacije o toj osobi te drugih dostupnih podataka. Za potrebe obavljanja svojih poslova, službenici mogu neposredno surađivati s punoljetnim članovima obitelji te drugim osobama koje bi mogle imati saznanja o podacima važnim za procjenu osobe uključene u

⁴⁴ www.mpu.gov.hr

⁴⁵ Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2015. godinu, Ministarstvo pravosuđa, Zagreb, 2016.

⁴⁶ Zakon o probaciji, Narodne novine, NN 99/18

⁴⁷ Pravilnik o načinu obavljanja probacijskih poslova, Narodne novine, NN 68/2019-1368

probaciju, kao i sa stručnjacima, tijelima javne vlasti, raznim ustanovama, pravnim osobama i udrugama u lokalnoj zajednici u kojoj živi osoba uključena u probaciju, a koji su značajni za njezinu reintegraciju.

Uspješnost reintegracije za počinitelja ovisiti će o učinkovitosti programa za vrijeme izvršenja kazne zatvora kao i od probacijskih programa na slobodi stoga je važna dobra suradnja ovih dvaju sustava sve to naravno i uz suradnju zajednice u koju se on vraća.

4.5 Primjeri inozemnih tretmana rehabilitacije počinitelja spolnih delikata

Nordijsko – baltičke zemlje održale su 2016. godine u Tallinnu, Estoniji seminar na kojem su sudjelovali psihijatri, psiholozi, policijski službenici, terapeuti, tužitelji, suci, probacijski i zatvorski službenici, predstavnici ministarstava te članovi akademske zajednice kako bi podijelili informacije o učinkovitim intervencijama i tretmanima u rehabilitaciji počinitelja. U daljnjem tekstu izložit ću rješenja o kojim su raspravljali ovi stručnjaci, a koja se provode u Estoniji, Finskoj i Latviji.⁴⁸

Zatvorski sustav u Estoniji započeo je sa posebnim tretmanom počinitelja spolnih delikata 2006. godine pod nazivom program TEPS (Group Relapse Prevention Programme). 2011. godine osnovan je poseban odjel unutar Tartu zatvora sa svrhom sistemske procjene i provođenja tretmana počinitelja. Stručnjaci su istaknuli da je učinkoviti tretman onaj koji nešto nudi samom pojedincu na kojeg se primjenjuje, dakle potrebno je da počinitelj vjeruje da će time ostvariti nešto korisno i značajno za njega samog, osvariti vlastite ciljeve za boljim životom i tek tada će on istinski sudjelovati u programu, a time će se istodobno smanjiti rizik kriminalnog povrata. Ne smijemo dakle, rehabilitaciju počinitelja promatrati samo kao alat kojim se štiti dobrobit društva. Stoga se u zatvoru provode individualni programi za počinitelje spolnih delikata koji promoviraju pozitivne životne ciljeve te se koriste motivacijske tehnike u razgovoru sa počiniteljima da bi se potaknula volja i želja za suradnjom da se kroz zajednički rad ti ciljevi i ostvare.

U Finskoj se provode četiri posebne i komplementarne metode rada sa počiniteljima spolnih delikata, a redom su to:

- STOP program - sastoji se od 85 grupnih sastanaka u trajanju od najviše 9 mjeseci za srednje i visoko rizične počinitelje. Ovaj program u svom radu koristi kognitivno-bihevioralnu metodu te tzv. Core program koji se koristi u Engleskoj i Walesu. Program je pokazao svoju učinkovitost u praksi, stopa recidivizma nakon završenog programa je 6,5%, a inače je u cijeloj Finskoj 11%.

⁴⁸ Treatment and rehabilitation of sexual offenders, Nordic – Baltic dialogue, expert round table seminar, May 2016, Tallinn

- Uusi suunta (New Direction – u prijevodu „Novi smjer“) – sastoji se od 16 tretmana individualnog programa za manje do srednje rizične počinitelje spolnih delikata. Također se koristi i kao dodatni program za visoko rizične počinitelje koji su već sudjelovali u STOP programu. Ovaj program također koristi kognitivno–bihevioralnu metodu te metodu dobrih životnih uzora, a primjenjuje se u zatvorskom i probacijskom sustavu.
- Medication – upotreba lijekova koristi se u tretmanima visoko rizičnih počinitelja dok su na uvjetnoj slobodi.
- Individual psychotherapy (Individualna psihoterapija) – može se koristiti kad je takva stručnost dostupna.

Ove različite metode imaju isti cilj, smanjiti rizik kriminalnog povrata, one su intenzivne i višestruke u radu s visoko rizičnim počiniteljima, a s ostalima je primarni fokus na pružanju potpore za boljim životom nakon zatvora.

Probacijski sustav u Latviji bio je začetnik osnivanja tzv. Multi Agency Public Protection Arrangements (MAPPA), riječ je o suradnji više tijela za potrebe efikasnog nadzora i rehabilitacije počinitelja spolnih delikata. Glavnu ulogu u MAPPA–i imaju policija, probacijski i zatvorski sustav. Promatrajući MAPPA-u kao proces, ona se sastoji od četiri stadija: utvrditi počinitelja, razmijenjivati informacije, procijeniti rizik te upravljati rizikom. Upravljanje podrazumijeva izraditi strategiju za postupanje pojedinog tijela s počiniteljem, moguće je utvrditi više pristupa no svakako je najvažnija rehabilitacija. Rehabilitaciju provode stručne osobe, ali i volonteri kao što je to Circles of Support and Accountability. Circles of Support and Accountability (COSA or Circles – u prijevodu „Krugovi podrške i odgovornost“) je inovativna i jedinstvena inicijativa za nadzor srednje i visoko rizičnih počinitelja spolnih delikata od strane društvene zajednice nakon njihova puštanja na slobodu. Cilj je smanjiti kriminalni povrat fokusirajući se na glavne faktore rizika povrata, socijalnu izolaciju te emocionalnu usamljenost, a kako bi to postigli, članovi zajednice formiraju krug ljudi oko počinitelja koji mu pružaju podršku i pomažu u resocijalizaciji. Ova ideja osnovana je i započela s radom u Kanadi 1994. godine, a u Europu dolazi 2002. godine, prvo u Ujedinjeno Kraljevstvo, a potom se širi i u Nizozemsku, Bugarsku, Latviju.

4.6 Prava počinitelja spolnih delikata u Zakonu o kaznenom postupku

Presumpcija nevinosti kao jedno od temeljnih načela suvremenih pravnih sustava ima važnu ulogu u osiguravanju prava osoba koje sudjeluju u kaznenom postupku. U čl. 3. st. 2. Zakon o kaznenom postupku propisuje da je svatko nedužan i nitko ga ne može smatrati krivim za kazneno djelo dok mu se pravomoćnom sudskom presudom ne utvrdi krivnja.⁴⁹

⁴⁹ Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/71, 126/19

Stoga, kada bismo bili i potpuno sigurni u nečiju krivnju, ovo načelo veže uz riječ „počinitelj“ riječ „nevin“ od njegovog statusa kao osumnjičenika pa sve do statusa okrivljenika, odnosno do pravomoćnosti presude, osiguravajući mu na taj način pravedno suđenje uz poštivanje svih, zakonom mu zajamčenih, prava.

Zakon o kaznenom postupku, u čl. 64. jamči okrivljeniku pravo:

- u najkraćem mogućem roku, na njemu razumljiv način, biti upoznat s osnovama sumnje da je počinio kazneno djelo i razlozima optužbe,
- služiti se u postupku svojim jezikom, odnosno jezikom koji govori i razumije uključujući i znakovni jezik gluhih i gluhoslijepih te ako ne razumije hrvatski jezik na tumača odnosno prevoditelja ili tumača znakovnog jezika ako se radi o gluhom ili gluhoslijepom okrivljeniku,
- braniti se sam, uz branitelja po vlastitom izboru ili uz branitelja po službenoj dužnosti,
- na branitelja na teret proračunskih sredstava ako prema svom imovinskom stanju ne može podmiriti troškove obrane,
- slobodno, nesmetano i povjerljivo komunicirati s braniteljem,
- na vrijeme primjereno za pripremu obrane,
- iznijeti odnosno ne iznijeti svoju obranu i odbiti odgovoriti na postavljeno pitanje ili braniti se šutnjom,
- na uvid u spis,
- predlagati dokaze i sudjelovati u dokaznim i drugim postupovnim radnjama, te na raspravi,
- ispitati suokrivljenike, svjedoke, vještake
- sporazumijevati se o kazni i drugim mjerama iz članka 360. stavka 4. točke 3. (sudskoj opomeni, uvjetnoj osudi, djelomičnoj uvjetnoj osudi, posebnim obvezama, zaštitnom nadzoru, oduzimanju predmeta te o troškovima postupka)
- podnositi pravne lijekove i druga pravna sredstva.

Ako okrivljenik bude uhićen s njim se mora postupati čovječno i poštivati njegovo dostojanstvo(čl. 7., st. 1.), mora biti odmah, na njemu razumljiv način, obaviješten o razlozima uhićenja, poučen da nije dužan iskazivati, da ima pravo na stručnu pomoć branitelja te da će nadležno tijelo, na njegov zahtjev, o uhićenju izvijestiti njegovu obitelj ili drugu osobu koju on odredi i poučen o drugim pravima koja propisuje Zakon o kaznenom postupku.

Počinjenjem kaznenog djela počinitelj je svjesno zakoračio u jedno nimalo jednostavno poglavlje života, odluka da se okrene deliktnom načinu života za njega će značiti iduće: suđenje, osuda javnosti, isкупljenje izvršavanjem kazne zatvora i rehabilitacija i krug se zatvara vraćanjem u društvenu zajednicu. Sve to, naravno ako se on uistinu pokaje i ne

krene putem kriminalnog povrata. Novi početak za počinitelja spolnog delikta uistinu je moguć, i to do te mjere da mu zakon omogućava, protekom određenog roka, nijekati prijašnju osuđivanost i uživati ista prava i slobode kao neosuđivane osobe.

5. ŽRTVA SPOLNOG DELIKTA

Nakon što sam problematiku spolnih delikata promatrala sa pozicije počinitelja, red je došao i na žrtvu. Moram priznati da je bilo teže ostati objektivna i u potpunosti isključiti emocije kada sam proučavala stvarne slučajeve i čitala svjedočanstva žrtava, posebno kada se govori o posljedicama koje donosi takva trauma. Kao i kod počinitelja i kod žrtve je bitno kako ju doživljava društvena zajednica i pravni sustav, nadalje kakvu će joj podršku i pomoć pružiti, koji se problemi pritom javljaju i kako ih riješiti.

5.1 Problematika tamnih brojki spolnih delikata

Jedan od značajnijih problema spolnih delikata jest njihova tamna brojka, ona podrazumijeva da se veliki broj ovih zločina uopće ne prijavi nadležnim tijelima. Istraživanja pokazuju da na jedan slučaj prijavljenog kaznenog djela silovanja dolazi između 15-20 neprijavljenih, dok je za manje teške oblike spolnog nasilja ta brojka još i veća.⁵⁰ Zato ne čudi da se u brojnim literaturama ovaj problem prikazuje uporabom termina „*ledena santa*“ koji jasno pokazuje omjer prijavljenih i neprijavljenih delikata, onaj manji dio, vrh te sante jesu slučajevi koji su prijavljeni te samim time dio službene statistike. Razlozi neprijavlivanja su mnogobrojni, ali možemo ih podvesti pod zajednički nazivnik straha i srama.

Još 1970-ih je bilo uočljivo kako su žrtve silovanja viđene kao krive za to što im se dogodilo, što je rezultiralo postojanjem mitova o silovanju, čija se reprodukcija može zamijetiti unutar pravnog sustava, otežavajući ženi dolazak do pravde. U društvu postoje kontradiktorna očekivanja vezana uz silovanje. Kada je žena silovana, treba biti iznimno uznemirena i sramiti se prijave, ili s druge strane treba biti toliko uznemirena i izvan sebe da to odmah mora prijaviti. Slična je situacija na sudu. Od žene se očekuje da se pojavi u ulozi žrtve, izbezumljena i uznemirena, ali istovremeno i u ulozi svjedokinje, hladna i kontrolirana. Ako se na sudu ponaša lucidno kao svjedokinja, u opasnosti je da neće biti doživljena kao žrtva. Ako je suviše uzrujana i uznemirena, u opasnosti je da bude viđena kao histerična i

⁵⁰ Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, Zagreb, 2018., str. 15.

samim time nedostojna povjerenja kao svjedokinja.⁵¹ Da su ovakve rodne predrasude uistinu bile prisutne i to čak na sudu, mjestu gdje je žrtva tražila pravdu i sigurnost, svjedoči i ova izjava iz 1982. godine, sudac Bertradrn Richards: „Krajnji dokaz nerazboritosti bilo koje djevojke je autostopiranje po noći. To je jednostavna stvar i stvarno nije vrijedno optužbe. Takva djevojka je u stvarnom značenju riječi sama tražila što je dobila.“⁵²

Počinitelj spolnog delikta nije svojim radnjama napao žrtvu samo u fizičkom smislu, nanio joj je psihičku povredu, nasilno je povrijedio i njezinu intimu, riječ je o iznimno složenoj povredi pa stoga ni ne čudi da se toliki broj žrtava odluči za tišinu. O proživljenom će mnogima biti teško povjeriti se bliskim osobama iz vlastitog života, a kako da tek to učine pred službenom osobom, potpunim strancem. Žrtve nerijetko krive i same sebe za proživljeno, pitaju se jesu li svojim ponašanjem same izazvale počinitelja, jesu li se trebale snažnije braniti, zašto su se našle baš u tom vremenu na tom mjestu gdje se zločin dogodio, jesu li mogle predvidjeti što slijedi i time izbjeći užas koje su doživjele? Činjenica da su počinitelji spolnih delikata često poznati žrtvi dodatni je razlog za neprijavlivanje, posebno ako je riječ o žrtvi i počinitelju koji su u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici. Žrtve se boji hoće li im itko vjerovati, kako će reagirati obitelj i prijatelji jer iako su takvi spolni delikti itekako mogući i česti, u tradicionalnim društvima nažalost imamo i dalje mišljenja koja tvrde suprotno. Ovdje bih se usudila reći da čak i sa podsmijeh gledaju na „ideju silovanja u braku“ jer „ipak je tu riječ samo o bračnim dužnostima“. Stoga je strah žrtve da ju neće shvatiti ozbiljno itekako opravdan.

Nakon reakcije žrtvi bliskih ljudi na red dolaze društvo i institucije. Nije samo počinitelj taj kojeg društvo stigmatizira. Iako je za očekivati da će reakcija društva na žrtvu nekog kaznenog djela uvijek biti zaštitnički nastrojena zajednica, često se dogodi upravo suprotno, pogotovo kod spolnih delikata. Podaci Eurobarometra⁵³ iz 2016. godine pokazuju da spolni odnos bez pristanka ispitanici smatraju opravdanim: u situacijama pijanstva ili korištenja droge njih čak 19 % u Hrvatskoj, 12% na području čitave EU, zbog nošenja oskudne ili provokativne odjeće 16% u Hrvatskoj, 10% na području čitave EU, zbog dobrovoljnog odlaska kući s nekim 11% i u Hrvatskoj i na području čitave EU te u slučajevima izostanka jasnog odbijanja ili fizičkog suprotstavljanja 9% u Hrvatskoj, a 10% na području čitave EU. Ovi podaci samo su primjer koji nam pokazuje da žrtva ne uživa uvijek povjerenje i zaštitu društva, ovo je primjer kako društvo svojim stavovima može pridonijeti viktimizaciji žrtve. I ovdje je njezin strah opravdan.

Prijaviti kazneno djelo prvi je korak do ostvarivanja prava žrtve i kažnjavanja počinitelja. Sudski postupci mogu biti dugotrajni i iscrpljujući za žrtvu koja će se morati suočiti sa svojim počiniteljem te detaljno iskazivati o svemu što je proživjela i tu postoji

⁵¹ Singer, Mladen i suradnici, Kriminologija delikata nasilja, Zagreb, 2005., str. 233.

⁵² Ibid., str. 233.

⁵³ Mehanizam kojim Europska komisija putem anketa mjeri javno mišljenje u svim državama članicama EU.

opasnost od sekundarne viktimizacije. Osoba koja je jednom proživjela ovakvo nasilje sad se ponovno izlaže traumi kako bi se počinitelj kaznio za ono što joj je učinio.

5.2 Posljedice spolnih delikata

Posljedice spolnih delikata su mnogobrojne, možemo ih svrstati u ove kategorije: fizičke, psihičke, socijalne i ekonomske. Naravno, što je teži oblik nasilja, teže su i posljedice. O ekonomskim posljedicama govorimo npr. kada žrtve zbog spolnog uznemiravanja napuštaju posao ili fakultet, što može negativno utjecati na njihovu budućnost, kočiti karijeru ili mogućnost za boljim radnim mjestom. Socijalne posljedice bile bi napuštanje ili odbačenost uslijed izoliranja od strane društva koje im ne vjeruje, kao i stigmatizacija od istih. Fizičke mogu biti tjelesne ozljede, narušenje zdravlja, spolne bolesti pa i neželjena trudnoća. Psihičke podrazumijevaju narušeno mentalno zdravlje, uništeno samopouzdanje, traumatske reakcije ili pak razvijanje različitih poremećaja.

Fizičke i psihičke posljedice posebno su izražene kod žrtava silovanja, simptomi koji se javljaju kod takve traume odgovaraju simptomatologiji posttraumatskog stresnog poremećaja koji se u literaturi naziva „sindrom traume silovanja“.⁵⁴ Sindrom traume silovanja sastoji se od tri faze:

1. Faza akutne reakcije javlja se neposredno nakon silovanja, a može trajati satima, danima čak i tjednima. Postoje dvije vrste emocionalnih reakcija u ovoj fazi. Ekspresivne reakcije koje karakterizira otvoreno pokazivanje osjećaja kao što su strah, bijes, tuga i očaj, žrtva je vidljivo uznemirena i potresena. Kontrolirane reakcije karakterizira, na prvi pogled mirno, sabrano ponašanje žrtve, ona drži svoje emocije pod kontrolom, ali protokom određenog vremena može doći do iznenadne ekspresije emocija. U akutnoj fazi prisutni su ovi simptomi: sram, strah, bijes, osjećaj poniženja, napadi panike, osjećaj krivnje, želja za osvetom, bespomoćnost, povraćanje, glavobolja, ubrzani rad srca, osjećaj gušenja, poremećaji spavanja, nekontrolirano plakanje. Žrtve imaju osjećaj da stalno ispočetka proživljavaju silovanje, javlja se potreba za opsesivnim pranjem, potreba za bijegom.
2. Faza negiranja, potiskivanja i racionalizacije javlja se zbog potrebe žrtve da ponovno uspostavi kontrolu nad svojim životom. U ovoj fazi moguće su pogrešne procjene njezinih bližnjih o tome da je žrtva bolje i da se oporavlja jer se ona ponaša kao da se uspjela vratila svojoj svakodnevnici i zaboravlja što joj se dogodilo, ali stvarnost je drugačija. Kod žrtava se ovdje često događa da ne mogu kontrolirati srdžbu koju tada preusmjeravaju na svoje bližnje, ali ponekad i prema samoj sebi, a takvo autodestruktivno ponašanje može

⁵⁴Ajduković, Marina; Pavleković, Gordana, *Nasilje nad ženom u obitelji*, Zagreb, 2000., str. 97.

dovesti i do pokušaja samoubojstva. Žrtva je sklona drastičnim promjenama raspoloženja, razvija poremećaje u prehrani, javlja se stalni osjećaj sumnje i nepovjerenja prema ljudima, anksioznost, ima problema sa intimnošću, pamćenjem, koncentracijom.

3. Faza prilagođavanja može trajati godinama. Susret sa osobom koja slični počinitelju ili nekakav događaj koji nije direktno povezani sa silovanjem (npr. odlazak liječniku) mogu ponovno potaknuti misli i osjećaje vezane uz napad. Tada se kod žrtve javlja bijes, moguće su i ponovne noćne more, problemi u obavljanju svakodnevnih obaveza, osjećaj nemoći i „ludila“ jer je žrtva imala osjećaj da je tu traumu ostavila u prošlosti i oporavila se. Žrtvi je i u ovoj fazi potrebna podrška kako bi bila svjesna da su ovakve reakcije sasvim normalne, a tu bi joj zasigurno puno pomogla i stručna pomoć.

5.3 Žrtva i društvena zajednica

Posljedice spolnih delikata mogu biti uistinu zastrašujuće. Žrtvin život može se promijeniti iz temelja, ona kao da postaje nova osoba, a povratak na staro u nekim je slučajevima nedostižan. Pružiti podršku i utjehu je najmanje što zaslužuje od svoje zajednice. Ali znamo da to nije uvijek tako, dovoljno je da samo mali dio te iste zajednice prebacuje krivnju na žrtvu, izruguje se ili smatra da je to zaslužila ili da preuveličava pa će je time samo dodatno viktimizirati, a ostalim žrtvama poručiti da nije vrijedno prijaviti počinitelja jer će i njih zadesiti isto. Skrivajući se iza tipkovnice, veliki broj „hrabrih“ anonimnih pojedinaca na forumima raznih novinskih portala često se nađe u ulozi društvenih kritičara pa ispod članaka koji govore o stvarnim slučajevima spolnih delikata „časte“ žrtvu gnjusnim uvredama. Pa tako možemo pročitati od toga da je „*sama to tražila jer se obukla kao drolja*“, „*bila je pijana i izazivala*“, „*to ionako radi sa svima*“, „*mala se zabavila pa sutradan pokajala*“, a ovo su nažalost samo blaže verzije njihovih komentara. Polazeći od pretpostavke nevinosti, ne smatram da se već samom prijavom nekoga treba proglasiti krivim i „javno linčovati“, ali s obzirom na ozbiljnost ove teme trebamo svemu pristupiti humano i pravedno, a u pogledu žrtve nastupiti sa velikom dozom zaštite i pomoći te omogućiti sudu da rasvijetli sve detalje prijavljenog djela i dođe do istine. Ako bilo koji član društvene zajednice poželi poniziti žrtvu, upirati prstom u nju ili njega (jer naravno žrtve mogu biti i muške osobe) neka samo zamisli kako bi bilo da se na taj način tretira netko od njegovih bližnjih. Ako su im argumenti za takvo ponašanje veliki broj lažnih prijava, ni tu statistika nije na njihovoj strani jer je takvih svega 1% do 2%. Svaki slučaj, bio on lažan ili ne, provjerit će državno odvjetništvo, policija i sud, a mi kao drušvo ne smijemo stvarati ozračje osude i ismijavanja jer ne znamo što je žrtva proživjela, a vjerujem da se nitko ni ne želi naći u toj ulozi.

Ekstreman, negativni pristup društva moguć je i u odnosu na počinitelja i u odnosu na žrtvu. Dok jedni idu toliko daleko da pozivaju i na nanošenje tjelesnih ozljeda počinitelju pa

čak i zagovaraju njegovu smrt, drugi stavljaju žrtvu na stup srama i trivijaliziraju njezinu patnju rugajući se da je to sama tražila. Ni jedno ni drugo nije odgovor na ovaj problem. Malo je za očekivati da će baš svi nastojati postupiti ispravno i ljudski. Naravno da svatko ima pravo na svoje mišljenje te isto iznositi, ali takve negativne reakcije neće pridonijeti boljem društvu, one samo dodatno otežavaju mogućnost da se pokuša pomoći i jednoj i drugoj strani i postupi što je pravednije moguće.

Spolni delikti nisu problem samo hrvatskog društva, brojne zemlje diljem svijeta imaju svoje traumatične primjere. 2019. godine u Hrvatskoj je održana javna tribina „Svijet po mjeri djevojčica“ na kojoj su uz naše predstavnice, sudjelovale i predstavnice civilnih udruga iz Italije, Španjolske i Srbije, raspravljale su o pravnim okvirima svojih zemalja, načinima borbe i nužnosti promjene društvene svijesti o seksualnom nasilju. Predstavnicu Italije iznijela je slučaj iz 1990.-ih u kojem je sud zaključio da je žrtva „dopustila odnos“ jer je nosila uske traperice, zaključeno je da ih je jako teško skinuti bez pomoći osobe koja ih nosi. Reakcija te sramotne izjave bila je globalna kampanja u kojoj su žene odlučile nositi uske traperice u parlamentu sve dok se ne promjeni odluka suda. Španjolsku je potresao slučaj „Vučji čopor“ (La Manada), kako se nazivala skupina od petorice muškaraca koji su se putem društvenih mreža hvalili prijateljima o svojim seksualnim podvizima, otvoreno ih nazivajući silovanjem.⁵⁵ Slučaj su popratili i brojni hrvatski mediji. Ova zastrašujuća petorka odvela je 19 – godišnju djevojku u podrumski stan jedne zgrade gdje su je silovali i to: pet puta oralno, tri vaginalno i jednom analno. Nakon toga, javno su objavili fotografije i videozapise svog monstruoznog delikta. Počinitelji su prvotno osuđeni na 9 godina zatvora za seksualno zlostavljanje, što je u Španjolskoj prekršaj, ali su oslobođeni optužbe za silovanje jer žrtva nije pružala otpor. Žrtva je bila stjerana u kut, nije se mogla oduprijeti počiniteljima, koji su bili puno snažniji i stariji od nje, bila je paralizirana od straha i žmirila cijelo vrijeme. U presudi stoji da je zauzela „stav podložnosti i podčinjenosti“. Jedan od sudaca čak je tvrdio da se radilo o posve konsenzualnom seksualnom odnosu i da su se događaji odvijali u „ozračju zabave i veselja“. Prema španjolskom zakonu, samo spolni odnos koji uključuje nasilje ili zastrašivanje smatra se silovanjem.⁵⁶ Ovaj slučaj je pokrenuo masovnu mobilizaciju aktivistkinja za prava žena, njihova kampanja, borba i upornost polučile su uspjeh, presuda je izmijenjena, Vrhovni sud je zaključio da ono što se dogodilo je uistinu bilo silovanje i osudio počinitelje na 15 godina zatvora.

Španjolski zakon u ovom slučaju uvelike podsjeća na hrvatsko kazneno djelo spolnog odnošaja bez pristanka. Kao što sam već spomenula, ono je sada ukinuto, ali u svoje vrijeme izazivalo je burne rasprave i ne tako pravednu sudsku praksu koja bi jako slične slučajeve spolnog delikta stavljala u potpuno različite kategorije, sa velikim raskorakom u sankcijama.

⁵⁵ <https://www.libela.org/vijesti/10543-moramo-pokazati-da-je-seksualno-nasilje-neprihvatljivo-i-nepozeljno/>

⁵⁶ <https://www.libela.org/prozor-u-svijet/9666-slucaj-vucji-copor-prokazuje-spanjolske-mizogine-zakone/>

5.4 Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela

Civilne udruge svojim predanim radom mogu biti primjer članovima društva da uvide kako pomoći žrtvama te da pravedna borba može polučiti dobre rezultate. Jedna od njih, čiji se glas već daleko čuje jest Ženska soba u sklopu koje djeluje Centar za žrtve seksualnog nasilja. Ova udruga aktivno radi na razvoju javnih politika, preventivskih programa, unaprjeđenju zakonodavstva, provođenju specijaliziranih edukacija te osvještavanju i senzibiliranju javnosti o problematici seksualnog nasilja, direktno radi s osobama koje su preživjele seksualno nasilje kroz savjetodavni i terapijski rad, uključujući i pripremu za sudski postupak te radi sa bliskim osobama žrtava seksualnog nasilja.⁵⁷ Samo u protekloj godini udruga je imala 24 programa i projekata, Centar je pružio podršku i pomoć za 349 osoba kroz 2076 pruženih usluga, članice udruge održale su 129 edukacijskih i preventivnih aktivnosti, nastavile su sa aktivnim istraživačkim radom, bile pozvane kao izlagačice na 49, a sudjelovale na 13 različitih konferencija, tribina i javnih akcija. Održano je ukupno 23 sastanka i akcija Europske ženske mreže protiv seksualnog nasilja, povjerenstava, radnih skupina, inicijativa i građanskih koalicija.⁵⁸

Jedan od razloga zašto se žrtve boje prijaviti spolne delikte jest i neznanje. Kome i gdje se obratiti kao bi znale što ih čeka nakon što prijave da su postale žrtve? Ako osjete da se nemaju kome obratiti, da su u svemu same spremnije su postati dijelom tamnih brojki nego krenuti u borbu. Upravo se tu vidi važnost suradnje društvene zajednice i države jer lakše je kada se udružimo, a to nam pokazuje i program „Mreža podrške i suradnje za žrtve i svjedoke kaznenih djela“. Ovaj, na našim prostorima, potpuno novi model suradnje civilnog društva i državnih tijela i institucija ima za cilj pomoć i podršku žrtvama u ostvarivanju njihovih prava i vraćanje povjerenja u institucije. Ministarstvo pravosuđa i uprave odlučilo je potaknuti osnivanje i financiranje aktivnosti partnerske mreže organizacija za pomoć i podršku žrtvama i svjedocima u županijama u kojima nisu već postojali takvi odjeli. Program iz 2018. godine je prvotno osnovan na razdoblje od 3 godine, da bi se njegovo djelovanje produžilo do 31. 12. 2023. Koordinator programa je Ženska soba – Centar za seksualna prava, a mrežu čini 11 partnerskih organizacija civilnog društva u 13 županija.⁵⁹

U 7 od ukupno 15 županijskih sudova i prije ove suradnje, ustrojeni su odjeli za pomoć žrtvama i svjedocima kaznenih djela čija je svrha olakšati stresne situacije boravka i svjedočenja na sudu. Ovi odjeli :

- pružaju emocionalnu podršku žrtvama/svjedocima prije, tijekom i nakon postupka,

⁵⁷ <https://zenskasoba.hr/hr/zenska-soba/>

⁵⁸ <http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2022/04/Godi%C5%A1nji-izvje%C5%A1taj-2021.-.pdf>

⁵⁹ <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/mreza-podrske-i-suradnje-za-zrtve-i-svjedoke-kaznenih-djela/19859>

- pružaju informacije o pravima i praktične informacije žrtvama, svjedocima i članovima njihovih obitelji,
- pružaju informacije o fazama prekršajnog i kaznenog postupka,
- osiguravaju žrtvama i svjedocima boravak u posebnoj prostoriji,
- osiguravaju pratnju žrtvama i svjedocima tijekom davanja iskaza,
- upućuju na specijalizirane institucije ovisno o potrebama žrtava, svjedoka i osoba u njihovoj pratnji.⁶⁰

Zahvaljujući „Mreži“ ove su usluge sada proširene i dostupnije većem broju građana, pomoć je moguće dobiti i ako je kazneno djelo počinjeno na teritoriju neke od članica Europske unije, a dostupne su i informacije o pravima u pojedinim članicama te kontakti njihovih organizacija za podršku žrtvama.

Članice „Mreže“ su od početka djelovanja ovog programa pružile preko 19 tisuća usluga raznim korisnicima, slučajeva kaznenih djela protiv spolne slobode u tom razdoblju bilo je 198.⁶¹ Na početku provedbe programa provedena je osnovna edukacija svih djelatnika i volontera uključenih u program u svrhu podizanja razine znanja, vještina i kompetencija. Usluge koje pružaju organizacije su:

- emocionalna i praktična podrška, tehničke i praktične informacije te informacije o pravima,
- psihosocijalna i savjetodavna pomoć žrtvama koje su prijavile kazneno djelo ili prekršaj, ali i onima koji nisu,
- pratnja na sud i dežurstvo na info pultovima koji su postavljeni u prostorijama sudova,
- pratnja žrtve prilikom sudjelovanja u radnjama nadležnih institucija (policija, državno odvjetništvo, centri za socijalnu skrb) u mjestu sjedišta udruge kao i na terenu izvan sjedišta,
- telefonsko savjetovanje.⁶²

5.5 Zaštita i prava žrtve u hrvatskom pravnom sustavu

Vlada Republike Hrvatske donijela je 2012. godine Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, koji je 2014.g. revidiran. Protokol je razvijen kako bi osigurao trenutnu, suosjećajnu, rodno i kulturalno osjetljivu sveobuhvatnu pomoć i potporu svih nadležnih

⁶⁰ <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrška-zrtvama-i-svjedocima/6156>

⁶¹ <https://mrezapodrskeisuradnje.com/hr/rezultati/>

⁶² <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrška-zrtvama-i-svjedocima/mreza-podrske-i-suradnje-za-zrtve-i-svjedoke-kaznenih-djela/19859>

institucija.⁶³ On propisuje obveze nadležnih tijela u postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja, koje uvjete moraju osigurati da bi to bilo moguće, njihovu međusobnu suradnju kao i nužne uvjete i način za pružanje zaštite mentalnog zdravlja žrtava. Nadležna tijela na koja se Protokol odnosi su: policija, zdravstvene ustanove (opće i kliničke bolnice, klinički bolnički centri), pravosudna tijela (sud i Državno odvjetništvo), centri za socijalnu skrb, odgojno – obrazovne ustanove i institucije koje pružaju pomoć i potporu u zaštiti mentalnog zdravlja te tijela iz Zakona o pravima žrtava seksualnog nasilja za vrijeme oružane agresije na Republiku Hrvatsku u Domovinskom ratu.

Ciljevi protokola su:

1. uvođenje standardiziranog postupka prema žrtvama seksualnog nasilja bez obzira na njihovu dob, mjesto u kojem im se nasilje dogodilo, spol i/ili druge osobne karakteristike. Standardizirani postupak osigurava jedinstvenu praksu svih nadležnih tijela i institucija u Republici Hrvatskoj te pružanje kvalitetne, učinkovite prema žrtvi usmjerene pomoći i potpore;
2. upoznavanje svih osoba iz državnih institucija, tijela i organizacija civilnog društva koje rade na problemu seksualnog nasilja, s mogućnostima, pravima i i obvezama svakog od relevantnih čimbenika u procesu prijave i procesuiranja nasilja te skrbi za žrtve;
3. dugoročni utjecaj na smanjenje seksualnog nasilja, očekujući povećanje vjerojatnosti njegove prijave, procesuiranje i osude počinitelja te ustanovljavanje sustavnih i učinkovitih mehanizama zaštite i pomoći žrtvama ovog kaznenog djela;
4. osiguravanje pravovremene i suosjećajne, prema žrtvi usmjerene skrbi, koja osigurava emocionalnu potporu i smanjuje rizik od daljnjeg razvoja traumatskih poremećaja žrtve;
5. osiguravanje standardiziranog i odgovarajućeg prikupljanja dokumentacije i pohrane fizičkih dokaza posebno obučених stručnjaka/inja što će dovesti do veće vjerojatnosti identifikacije, procesuiranja i osude počinitelja;
6. osiguravanje kvalitetne medicinske zaštite žrtvama, uključujući pregled, tretman te praćenje zdravstvenog stanja žrtve;
7. omogućavanje korištenja interdisciplinarnog pristupa u pružanju pomoći žrtvi koristeći usluge institucionalnih i izvaninstitucionalnih oblika skrbi za žrtve seksualnog nasilja na lokalnoj razini;
8. osiguravanje povjerljivosti podataka.⁶⁴

⁶³ Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, Zagreb, 2018.

⁶⁴ Ibid., str. 6.-7.

Protokol je jedan od najznačajnijih koraka u osiguravanju standardizirane i učinkovite pomoći i potpore žrtvama seksualnog nasilja prilikom prijavljivanja i procesuiranja seksualnog nasilja.

Hrvatski zakonodavac imao je obvezu u svoj kaznenoprocenjski sustav implementirati odredbe Direktive 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/PUP. Kako je Direktiva pravno obavezujući instrument, naš zakonodavac ispunio je svoju obvezu te sada Zakon o kaznenom postupku sadrži širi spektar prava za žrtve, a jedne od najvažnijih promjena su: nova definicija žrtve i oštećenika i njihovo jasno i dosljedno razlikovanje, nova prava žrtve kaznenog djela, pojedinačna procjena i pravo oštećenika na tumačenje i prevođenje.

Prema Zakonu o kaznenom postupku, čl. 202. st. 11., žrtva kaznenog djela je fizička osoba koja je pretrpjela fizičke i duševne posljedice, imovinsku štetu ili bitnu povredu temeljnih prava i sloboda koji su izravna posljedica kaznenog djela. Ovo je definicija izravne žrtve kaznenog djela dok su neizravne žrtve članovi obitelji žrtve čija je smrt izravno prouzročena kaznenim djelom i koje trpe štetu kao posljedicu te smrti.

Oštećenik je žrtva kaznenog djela i pravna osoba na čiju je štetu kazneno djelo počinjeno koje sudjeluje u svojstvu oštećenika, čl. 202., st. 12. Žrtva koja ne želi sudjelovati u kaznenom postupku (osim u mjeri u kojoj to bude morala ako bude pozvana kao svjedok) može to na jasan način izraziti tijelima kaznenog postupka kroz to što se neće prijaviti za sudjelovanje u postupku u ulozi oštećenika (do podizanja optužnice policiji ili državnom odvjetništvu ili do završetka rasprave sudu., čl. 46., st. 1.). Ona pak žrtva koja je zainteresirana za aktivno sudjelovanje u postupku, prijavom za sudjelovanje u ulozi oštećenika steći će prava koja će joj omogućiti da aktivno promiče svoje procesne interese.⁶⁵

Nova prava unesena u Zakon o kaznenom postupku, čl. 43. putem Direktive su pravo na pristup službama za potporu žrtvama kaznenih djela koje mora biti besplatno i postojati prije, tijekom i određeno vrijeme nakon kaznenog postupka, neovisno o tome je li žrtva podnijela kaznenu prijavu ili ne, zatim pravo na djelotvornu psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacije ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenih djela. Novina je i pravo na zaštitu od zastrašivanja i odmazde te pravo na zaštitu dostojanstva tijekom ispitivanja žrtve kao svjedoka. Pravo žrtve na zaštitu uključuje u sebi cijeli niz različitih aspekata koji nisu nužno vezani uz njezino sudjelovanje u kaznenom postupku.⁶⁶ Nadalje, ona ima pravo da bude saslušana bez neopravdane odgode nakon podnošenja kaznene prijave te da se daljnja saslušanja provode samo u mjeri u kojoj je to nužno za potrebe kaznenog postupka. Pravo na pratnju osobe od povjerenja prilikom poduzimanja radnji u

⁶⁵ Burić, Zoran, Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transponiranja odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 22, broj 2/2015., str. 398.

⁶⁶ Ibid., str. 400.

kojima sudjeluje, pravo da se medicinski zahvati prema žrtvi poduzimaju u najmanjoj mjeri i samo ako su krajnje nužni za potrebe kaznenog postupka, pravo da, na njezin zahtjev, bez neopravdane odgode, bude obaviještena o ukidanju istražnog zatvora, bijegu okrivljenika i otpuštanju osuđenika s izdržavanja kazne zatvora te mjerama koje su poduzete radi njezine zaštite, zatim pravo da, na njezin zahtjev, bude obaviještena o svakoj odluci kojom se pravomoćno okončava kazneni postupak.

Posljedice kaznenog djela mogu se dodatno pogoršati kroz sudjelovanje žrtve u kaznenom postupku pa kako bi se spriječilo stvaranje novih trauma, potrebno je ustanoviti koje je posebne zaštitne mjere (npr. poseban način ispitivanja žrtve, uporaba komunikacijskih tehnologija radi izbjegavanja vizualnog kontakta s počiniteljem i dr.) i za koju žrtvu potrebno provesti. Direktiva je pronašla rješenje propisujući uspostavljanje postupka pojedinačne procjene žrtve. Taj postupak propisan je u Zakonu o kaznenom postupku, čl. 43.a, provest će se prije ispitivanja žrtve od strane tijela koje provodi ispitivanje uz suradnju tijela, organizacija ili ustanova za pomoć i podršku žrtvama.

Uz gore navedena prava svih žrtava kaznenog djela, Zakon o kaznenom postupku u čl. 44 st. 4. za žrtve kaznenog djela protiv spolne slobode propisuje još i: pravo prije ispitivanja razgovarati sa savjetnikom na teret proračunskih sredstava, pravo na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava, pravo da ju u policiji i državnom odvjetništvu ispituje osoba istog spola te da ju, ako je to moguće, u slučaju ponovnog ispitivanja ispituje da ista osoba, pravo uskratiti odgovor na pitanja koja nisu u vezi s kaznenim djelom, a odnose se na strogo osobni život žrtve, zahtijevati da bude ispitana putem audio-video uređaja, pravo na tajnost osobnih podataka i zahtijevati isključenje javnosti s rasprave.

6. ZAKLJUČAK

Svijet je mjesto koje se stalno susreće sa novim izazovima i problemima, a jedni od kompleksnijih i sveprisutnih su i zločini. Rješenja koja društvo u cjelini tada pronade nisu trajna, mijenjaju se zločini, ljudi, a i naša svijest o tome što je pogrešno, a što ispravno u vremenu u kojem živimo. Spolni delikti su stalni problem koji neće nestati i baš se zato naša borba u prevenciji, kažnjavanju i saniranju posljedica nikada neće privesti kraju. Ovi složeni zločini zahtijevaju ozbiljan pristup svih, kako civilnih članova društva tako i čitavog niza stručnjaka, uz poseban naglasak na njihovu suradnju. Od trenutka počinjenja delikata pa sve do počiniteljeva povratka u društvenu zajednicu i žrtvina oporavka proći će puno vremena, a to vrijeme treba efikasno iskoristiti.

Nordijsko – baltičke zemlje svojim su primjerima pokazale da rehabilitacijski programi, a posebno oni s individualnim pristupom koji stavljaju naglasak na ostvarivanje počiniteljevih ciljeva za boljim životom, polučuju učinak. Primjer Finske pokazao je smanjenje recidiva kod počinitelja spolnih delikata koji su uspješno završili rehabilitacijski program. Rad hrvatskih državnih tijela i institucija sa civilnim udrugama kroz Mrežu podrške i suradnje proširio je sustav podrške i pomoći žrtvama, olakšao im dostupnost svih potrebnih informacija, pružio odgovarajuću fizičku, mentalnu i emocionalnu zaštitu. Protokol o postupanju sa žrtvama seksualnog nasilja podučava osobe koje se u svom radu susreću sa tim žrtvama, kako im pristupiti, provesti ispitivanje, obaviti potrebne medicinske preglede i druge radnje sa ciljem postizanja jedinstvene i kvalitetne prakse.

Ne možemo očekivati da će rehabilitacija u svim slučajevima biti uspješna jer će uvijek biti počinitelja koji će se vratiti kriminalnom životu i biti stalna prijetnja društvu, kao što ne možemo očekivati i da će pomoć i potpora koja se pruži žrtvama baš uvijek biti dovoljna, ali ovi primjeri predanog rada pokazuju da napretka ima i da treba biti uporan u ovoj vječnoj „borbi dobra i zla“.

LITERATURA

- Ajduković, Marina; Pavleković, Gordana, Nasilje nad ženom u obitelji, Zagreb, 2000.
- Burić, Zoran, Novi položaj žrtve u kaznenom postupku – u povodu obveze transponiranja odredaba Direktive 2012/29/EU u hrvatski kaznenopravni sustav, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu(Zagreb), vol. 22, broj 2/2015.
- Cvitanović, Leo; Derenčinović, Davor; Turković, Ksenija; Munivrana Vajda, Maja; Dragičević Prtenjača, Marta; Maršavelski, Aleksandar; Roksandić Vidlička, Sunčana, Kazneno pravo: posebni dio, Zagreb, 2018.
- Derenčinović, Davor; Getoš, Anna-Maria, Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava, Zagreb, 2008.
- Garačić, Ana, Kazneni zakon u sudskoj praksi – posebni dio, Zagreb, 2009.
- Horvatić, Željko; Derenčinović, Davor; Cvitanović, Leo, Kazneno pravo: opći dio II – kazneno djelo i kaznenopravne sankcije, Zagreb, 2017.
- Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2015. godinu, Ministarstvo pravosuđa, Zagreb, 2016.
- Kovčo Vukadin, Irma, Stigmatizacija počinitelja seksualnih delikata, Zb. Prav. fak. Sveuč. Rij., br. 2, (2003)
- Maloić, Snježana, Utjecaj mitova i stereotipa na postupanje društva prema počiniteljima seksualnih delikata, Kriminologija i socijalna integracija Vol. 29 Zagreb(2021)2
- Mamula, Maja; Vukmanić, Maja; Hojt, Antonija; Zore, Paula, Seksualno nasilje u Hrvatskoj 2000. - 2010., Ženska soba, Zagreb, 2011.
- Martinjak, Davorka, Utjecaj nekih obilježja situacija na način počinjenja kaznenog djela silovanja, Policijska i sigurnost 19(2010)
- Pavlović, Šime, Kazneni zakon,zakonski tekst- komentari-sudska praksa-pravna teorija, Rijeka, 2015.
- Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja, Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske, Zagreb, 2018.
- Singer, Mladen i suradnici, Kriminologija delikata nasilja, Zagreb, 2005.
- Treatment and rehabilitation of sexual offenders, Nordic – Baltic dialogue, expert round table seminar,May 2016, Tallinn
- K. Turković; P. Novoselec; V. Grozdanić; A. Kurtović Mišić, D. Derenčinović; I. Bojanić; M. Munivrana Vajda; M. Mrčela; S. Nola; S. Roksandić Vidlička; D. Tripalo; A. Maršavelski, Komentar Kaznenog zakona, Zagreb, 2013.
- Kazneni zakon, Narodne novine, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21
- Pravilnik o načinu obavljanja probacijskih poslova, Narodne novine, NN 68/2019-1368
- Zakon o izvršavanju kazne zatvora, Narodne novine, NN 14/21
- Zakon o kaznenom postupku, Narodne novine, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/71, 126/19
- Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira, Narodne novine, 5/90, 30/90, 47/90, 29/94
- Zakon o probaciji, Narodne novine, NN 99/18
- Zakon o radu, Narodne novine, NN 93/14, 127/17, 98/19
- Zakon o suzbijanju diskriminacije, Narodne novine, NN 85/08, 112/12

- <https://edition.cnn.com/2018/11/23/health/rape-legislation-europe-sexual-health-intl/index.html>
- www.dzs.hr
- www.sigurnomjesto.hr
- <https://www.hg.org/legal-articles/sex-crime-in-italy-48488>
- <https://www.grievellaw.com/Penalties/WisconsinFelony/SexualAssaultPenalties>
- www.mpu.gov.hr
- <https://www.libela.org/vijesti/10543-moramo-pokazati-da-je-seksualno-nasilje-neprihvatljivo-i-nepozeljno/>
- <https://www.libela.org/prozor-u-svijet/9666-slucaj-vucji-copor-prokazuje-spanjolske-mizogine-zakone/>
- <https://zenskasoba.hr/hr/zenska-soba/>
- <http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2022/04/Godi%C5%A1nji-izvje%C5%A1taj-2021.-.pdf>
- <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/mreza-podrske-i-suradnje-za-zrtve-i-svjedoke-kaznenih-djela/19859>
- <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/6156>
- <https://mrezapodrskeisuradnje.com/hr/rezultati/>
- <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/mreza-podrske-i-suradnje-za-zrtve-i-svjedoke-kaznenih-djela/19859>